

עדות אילמת: נשים בסכסוך הישראלי-פלסטיני

תמונת מצב: 2005

עורכות המחקר: ד"ר דליה זק"ש, ד"ר עמליה סער, שרי אהרוני
כתיבת הדו"ח המשפטי: עו"ד דנה מירטנבאום

דו"ח שהופק על ידי אשה לאשה – מרכז פמיניסטי, חיפה, מרכז יהודי-ערבי השואף לשנות את החברה הישראלית דרך קידום זכויות נשים, העצמת נשים, מאבק בכל סוג של אלימות נגד נשים ויצירת סולידריות בין נשים מרקעים שונים.

כתיבה: שרי אהרוני, גליה אביאני, עו"ד אילנה אפללו-פרץ, ד"ר איילת שי
עריכה: דרור בורשטיין
תרגום מאנגלית: נורה בונה
סדר: שבי ברזילי

פרסום הדו"ח התאפשר תודות לסיועם הנדיב של:

הקרן החדשה לישראל
The New Israel Fund

אשה לאשה – רח' ארלוזורוב 118 חיפה 33726 טלפון: 04-8650977
פקס: 04-8641072 דואר אלקטרוני: ishahfc@netvision.net.il

תודות

אנו מודות לנשים שסייעו בהפצת השאלונים שהיוו את הבסיס לחומר המוצג כאן: תלמה בר-דין, דליה אלטורי, חוה רובין ורחלי דינו-דהאן. תודה לנשים שתרגמו את השאלונים לערבית ולאנגלית: דליה אלטורי ופולה מילס. תודה לרימה הרדל-נאסר ולתרצה וולף על שהקלידו את התשובות ולסנדרה צוקרמן על שערכה את העיבודים הסטטיסטיים. תודה לרימא עבוד-דאוד על תרומתה לעריכת הדו"ח. תודה גם לרוני ברנר שסייעה במחקר המשפטי. תודות למנאר חסן, לחנה ספרן ולמנאל שלבי אשר קראו והעירו.

כמו כן אנו מודות לנשים ולארגונים שסייעו לנו להגיע לקהילות שונות ברחבי המדינה וביחוד לחברותינו מ"אשה לאשה" על התמיכה, העצות והעזרה שהושיטו לנו. תודה מיוחדת לחדוה אייל ולרותי גור.

אנו מודות גם למרכז לסיוע נפשי בנפגעי לחץ וטראומה על רקע לאומי (נט"ל), למרכז הייעוץ לאשה, לקו החירום הארצי לנשים נפגעות אלימות ולאיגוד המרכזי לסיוע לנפגעות תקיפה מינית בישראל על הזמן שהקדישו לנו ועל שחלקו עמנו נתונים סטטיסטיים. אנו מודות מקרב לב לשבי ברזלי על מאמציה לתעד את שמותיהן ופרטיהן של כל הנשים שנרצחו בישראל כתוצאה מאלימות על רקע מגדרי. תודה לארגונים הבאים על המידע שסיפקו: נשים למען אסירות פוליטיות, בצלם, עדאלה, מרכז מוסאוא, האגודה לזכויות האזרח, רופאים לזכויות אדם, בת-שלום, הליגה הבינלאומית של נשים למען שלום וצדק (WILPF) וקואליציית הנשים לשלום צודק.

תוכן עניינים

7	הקדמה
11	פרק א': השפעת האינתיפאדה השנייה על חייהן של נשים בישראל
11	1. הרקע למחקר
12	2. שיטת המחקר
13	3. חשיפה של נשים לאלימות פוליטית
18	4. חשיפה של נשים לאלימות על רקע מגדרי: הקשר לאלימות פוליטית
27	5. השפעת הסכסוך על חולשתן הכלכלית של נשים בישראל
31	6. השפעת הסכסוך על מצבן הבריאותי והנפשי של נשים בישראל
31	א. בריאות
32	ב. רווחה
32	ג. פנייה לסיוע ותמיכה
34	7. מסקנות המחקר
35	פרק ב': מדיניות הצבא הישראלי בנוגע לנשים פלסטיניות בשטחים הכבושים באינתיפאדה השנייה
39	פרק ג': מעורבות פוליטית של נשים ביישוב הסכסוך
39	1. שילובן של נשים ישראליות בניהול הסכסוך ובניסיונות להגיע להסדר מדיני
43	2. תרומת נשים בישראל לקידום תרבות של שלום

47	סיכום והמלצות
49	נספח א'- פירוט מדגם המחקר
50	נספח ב'- תיקון לחוק שיווי זכויות האשה
53	הערות

הקדמה

בראש סדר היום של תנועת הנשים העולמית עומד בשנים האחרונות הרצון להבין את ההשפעות של סכסוכים אלימים על חייהן של נשים ונערות. מאז ועידת הנשים הבינלאומית בבייג'ין (1995) נוסחו מספר מסמכים (בעלי תוקף הצהרתי או חוקי על פי המשפט הבינלאומי) המתייחסים אל הצורך לשלב נשים במניעתם, בניהולם וביישובם של סכסוכים אלימים.¹ התפתחויות אלו משקפות הן את החידושים בתחום התיאוריה והביקורת המגדרית בנוגע לניהול סכסוכים ויישובם, והן את הניסיונות ליצור מנגנונים מעשיים שיבטיחו שילוב של נשים ושל רגישות מגדרית בחתירה לסיומם של סכסוכים מזויינים.

דו"ח זה נולד מתוך התלבטויותינו, כנשים פמיניסטיות החיות בישראל, ומתוך הנסיון לברר מה הם ההיבטים המגדריים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובמיוחד של ההתפרצות האלימה שתחילתה בחודש אוקטובר 2000. ניסיונותינו למצוא מידע סטטיסטי או תיעוד כתוב הכולל את סיפוריהן של נשים ישראליות בצל האינתיפאדה השנייה העלו רק קומץ מחקרים, מספר זעום של דוחות וכמה קטעי עתונות. הדבר אינו מפתיע. העדר העניין בנקודת המבט הנשית על סוגיות של ביטחון לאומי נעוצה עמוק בתרבות הפוליטית הישראלית, שהיא על פי רוב גברית ומלחמתית. נושא "הביטחון הלאומי" השפיע על כלל החברה הישראלית מאז ומתמיד, והותיר את חותמו בכל תחומי החיים: בכלכלה, בחינוך, בתקשורת, ביחסים הבין-אישיים וביחסים בין קבוצות אוכלוסייה שונות. אולם בעוד שהמערך הביטחוני הישראלי מורכב בעיקר מגברים, ומכיוון שגברים נתפסים בישראל לרוב גם כבעלי זכות ההכרעה הבלעדית בנושאי שלום וביטחון, הרי שהנשים כ"מגזר" נטול הילה ביטחוניסטית מודרות בעקביות מתהליכי קבלת החלטות בנושאים מכריעים אלו.

מצב זה מכונן את החברה הישראלית על פי היררכיה ברורה: המשמשים בתפקידים ביטחוניים זוכים לזכויות יתר, רשמיות ולא רשמיות (זכויות כלכליות, אפשרות עדיפה לחשיפה תקשורתית, קרבה למרכזים של הון ושל שלטון וכו'). הדרת הנשים ממוקדי הכרעה פוליטיים ומהטבות הנובעות ממיקומן הנמוך במבנה הפוליטי הישראלי היא אף יותר מרחיקת לכת כאשר מדובר בנשים שִׁמנת חלקן הפליה כפולה, הן כנשים והן כחלק מאחת מקבוצות המיעוט בחברה הישראלית, כדוגמת הנשים הפלסטיניות-ישראליות. הדו"ח הנוכחי מבוסס על שני מסמכים אשר הוגשו על ידי אשה לאשה – מרכז פמיניסטי, חיפה, בחודש מרץ האחרון לנציבות בנושא מעמד האשה של האו"ם (CSW).

הוא מוגש עתה לקהל קוראי העברית במטרה להציג לתודעה הציבורית בישראל את ההיבט המגדרי של הסכסוך המזוין הישראלי-פלסטיני. מרבית הנתונים המוצגים בפרק הראשון של דו"ח זה מבוססים על מחקר ראשוני על אודות החוויות האזרחיות, הכלכליות והרגשיות של נשים ישראליות מאז תחילת אינתיפאדת אל-אקצא, שנערך בין יוני 2004 לפברואר 2005. מטרת המחקר, המבוסס על 552 שאלונים שחולקו ברחבי הארץ, היתה לערוך תיעוד של חיי אזרחיות במהלך הסכסוך המזוין מנקודת ראות פמיניסטית.

מרבית המחקרים שנערכו בנוגע להשפעות הסכסוך המזוין וההתקפות של פלסטינים חמושים על האוכלוסייה הישראלית האזרחית סובלים מעיוורון מגדרי.² מעט המחקרים שאכן מציגים נתונים שמנסים לפלח מידע לפי מין אינם מעוגנים במסגרת תאורטית מגדרית, אלא מתייחסים ל"נשים" כקבוצה דמוגרפית אחידה ואינם מביאים בחשבון את התנאים הפוליטיים-כלכליים המשפיעים על נשים מקבוצות לאומיות, אתניות ומעמדיות שונות.³ לפיכך, במחקרים כמותיים רבים אשר בדקו את השפעת החשיפה לאלימות פוליטית על נשים, ההסברים המוצעים לתשובותיהן של נשים נוטים להתעלם מתפקידן האחראי הייחודי כמטפלות פיזיות ורגשיות, מחולשתן הכלכלית היחסית, ומחשיפתן לאלימות ייחודית על רקע מגדרי או מיני. לכן, בנסיון של מסמך זה לפרש את תשובותיהן של הנשים ניסינו להתייחס עד כמה שניתן להיבטים המשפיעים על נשים באופן ייחודי.

אחת המשמעויות של התעלמות מהיבטים מגדריים ייחודיים היא הפרדה הגסה הנהוגה בשיח הישראלי בין "ביטחון לאומי" ו"ביטחון אישי", הפרדה שמתבטאת גם בסדר עדיפויות לקוי בכל הנוגע לחלוקת המשאבים המופנים לטיפול בכל אחת מהבעיות הללו. ההתעלמות מאלימות מגדרית בדיונים הנוגעים ל"ביטחון" הביאה בין היתר גם לכך שעדיין לא נבחן הקשר בין העלייה במספר כלי הנשק המצויים בידי האוכלוסייה האזרחית ובין אלימות כלפי נשים. הימצאותו של נשק חם המצוי בעיקר בידי גברים, לעיתים ברשיון (בקרב המועסקים בחברות אבטחה למשל), שמטרתה המוצהרת היא הגברת תחושת הביטחון במרחב הציבורי, תורמת באופן פרדוקסלי דווקא לתחושת חוסר ביטחון במרחב הפרטי. קיומה של תרבות צבא ארוכת שנים בישראל תורמת להשתקת הדיון הציבורי ביחס לתפוצת כלי הנשק ותופעות הלוואי הקשות הנובעות ממנה, הכוללות בין היתר, עלייה בשיעור רצח נשים בידי בני זוגן, שהועסקו כמאבטחים. על כך, ביתר פירוט, להלן.

הפרק השני של הדו"ח כולל תיאור של המדיניות הרשמית הישראלית בשטחים הכבושים ושל יחסו של הצבא אל נשים ונערות פלסטיניות בכל הנוגע להיבטים המגדריים. חלק זה נכתב על מנת להזכיר את החובות של מדינת ישראל ככוח כובש ביחס לאוכלוסייה

האזרחית, כמו גם כדי לחשוף בפני הציבור בישראל את העדרה של רגישות מגדרית בפעולות הצבא בשטחים.

הפרק השלישי מתמודד עם אחת העובדות המופרות בפוליטיקה הישראלית: העדרן של נשים ממוקדי קבלת החלטות הנוגעות לענייני חוץ וביטחון. מצב עניינים זה הוא בעל השפעה על חייהן של כלל הנשים בישראל אשר חלק מהאינטרסים הקיומיים שלהן אינם מיוצגים כראוי. נושאי כלכלה, בריאות, מים, חינוך, תנועה, ביטחון אישי, תפוצת נשק, מעברי גבול, מעמד אישי (ועוד), כל אלה נידונים במוקדי קבלת החלטות על ניהול הסכסוך ויישובו, וכולם נוגעים באופן ישיר לחייהן של נשים.

דו"ח זה מהווה צעד ראשון בדרך לגיבוש בסיס נתונים על ההיבט הנשי של המציאות הפוליטית בישראל, מתוך תקווה שבסיס נתונים זה יסייע לארגון מנגנונים שיענו על צרכיהן של נשים, נערות וילדות בישראל כל עוד הסכסוך הישראלי-פלסטיני נמשך.

אנו מקדישות את הדו"ח הזה ל-272 הנשים הישראליות ול-151 הנשים הפלסטיניות שנהרגו בחמש השנים האחרונות כתוצאה מאלימות פוליטית. אנו מקדישות את הדו"ח הזה לנשים שקולן לא נשמע ובמיוחד לכל הנשים הפועלות ללא ליאות למען תרבות של שלום המבוססת על שאיפה לצדק, הידברות ופיוס.

חיפה, אוקטובר 2005

פרק א'

השפעת האינתיפאדה השנייה על חייהן של נשים בישראל

1. הרקע למחקר

בין אוקטובר 2000 לספטמבר 2005 נהרגו 973 ישראלים כתוצאה מפעילות אלימה של פלסטינים חמושים. מרבית ההרוגים (668, כ-70%) היו אזרחים. 272 (כ-30%) מהמספר הכולל של הרוגים היו נשים וילדות, כמעט כולן אזרחיות.⁴ כ-240 חיילים נהרגו במהלך פעילות מבצעית בשטחים הכבושים. ארבע מביניהם היו נשים.

במקביל לאינתיפאדת אל-אקצא, מצוי המשק הישראלי במיתון מתמשך בארבע השנים האחרונות. מיתון זה היה גם פועל יוצא של המיתון העולמי, נפילת ענף ההיי-טק והמצב הבטחוני במדינת ישראל. אך בעוד שכלכלות מדינות המערב נחלצו מהמשבר, ממשיכה כלכלת ישראל לסבול מהמיתון עקב העימות המתמשך בינה לבין הפלסטינים. עם הירידה בפעילות הכלכלית עלתה רמת האבטלה מ-8.7% בשנת 2000 ל-10.7% בשנת 2003, ושיעור העניים בישראל גדל מ-17.6% בשנת 2000 ל-19.2% בשנת 2003.⁵ בספטמבר 2001 החלה ממשלת ישראל לנקוט בצעדים כלכליים שפגעו באופן חמור ברשת הבטחון הסוציאלי של האזרחים, במערכות שירותי החינוך, הבריאות והרווחה, ובמעמדם של ארגונים שנועדו להגן על זכויות העובדים כדוגמת ארגוני העובדים.⁶

המצב הכלכלי והמדיניות הממשלתית פגעו באופן ייחודי בנשים. הכנסתן הממוצעת של נשים במדינת ישראל נמוכה משל גברים, זאת על אף היותן משכילות יותר בממוצע. כך למשל, בשנת 2000 היו 16.6% מהנשים בנות 15 ומעלה מתחת לקו העוני, לעומת 15.2% מהגברים.⁷ בנוסף, רמת האבטלה בקרב נשים בארבע השנים האחרונות היתה גבוהה יותר, באופן עקבי, מאשר בקרב גברים.⁸ עיקר נטל הטיפול בילדים נופל על כתפי הנשים, דבר המקשה עוד יותר על השתלבותן בשוק העבודה, ומכיוון שמרבית המשפחות החד-הוריות בישראל מורכבות מנשים ומילדיהן, נשים הן הצרכניות העיקריות של שירותי הרווחה.

ישנן ארבע דרכים עיקריות בהן משפיע העימות הנוכחי על האוכלוסייה האזרחית בישראל על בסיס יומיומי:

- א. במספר ניכר של משקי הבית היהודיים משרת לפחות בן-משפחה אחד בשירות צבאי או משטרה, כולל שירות מילואים ואבטחה.
- ב. אזרחים מכל רחבי המדינה, מכל הקבוצות האתניות ומכל המעמדות נמצאו תחת איום מתמיד של התקפות טרור (אם כי אזורים מסוימים היו נתונים לסיכון רב יותר בתקופות מסוימות, כמו העיר שדרות או מרכזי הערים הגדולות).
- ג. בחמש השנים האחרונות נחשפו אזרחים פלסטינים בישראל בצורה הולכת וגדלה למדיניות חקיקה ושיטור מפלות ולעוינות ציבורית יהודית.
- ד. למשבר הכלכלי המתמשך, הנובע גם מן הסכסוך, היו השפעות מגוונות על האוכלוסייה האזרחית. נשים ופלסטינים-ישראלים נפגעו בצורה הקשה ביותר.

2. שיטת המחקר

המדגם שעליו מבוססים הממצאים שיפורטו בהמשך מבוסס על 552 שאלונים אשר חולקו בין מאי 2004 לפברואר 2005 לנשים מקבוצות שונות בחברה הישראלית: הוא כולל אזרחיות יהודיות ופלסטיניות (78% ו-21% בהתאמה), כאשר קבוצת הנשים הפלסטיניות כוללת מוסלמיות, נוצריות ודרוזיות, וקבוצת היהודיות כוללת מדגם מייצג של עולות חדשות, עולות ותיקות וילדות הארץ (ראו נספח א' לפרטים נוספים). בכל אחת מהקבוצות הלאומיות נדגמו נשים מרקעים חברתיים-כלכליים, ממצבים משפחתיים, מרמות השכלה וממיקומים גיאוגרפיים שונים. תשומת לב מיוחדת ניתנה לאזורים שהיו חשופים יותר להתקפות פלסטיניות נגד אזרחים. ייצוגן של נשים על-פי משתנים אתניים ושנות השכלה הותאם ליחס הכללי ביניהם בחברה הישראלית.

השאלון הורכב ממקבצי שאלות וסולמות שעסקו בנושאים הבאים: מידע כללי, מעמד חברתי-כלכלי, חוויות יומיומיות בצל העימות הנוכחי (האינתפאדה השנייה), התמודדות עם המצב מול הילדים, השתתפות אזרחית, רוחה לאומית, אישית ומגדרית, מצב בריאותי, מצב-רוח ופניה לסיוע ותמיכה.

הנחות העבודה שעמדו בבסיס המחקר היו שתפקידן המסורתי של נשים כמטפלות ברמה הפיזית והרגשית בגברים ובילדים מגביר את פגיעותן בכך שבנוסף לסיכוייהן הסטטיסטיים להיפגע באופן ישיר הן עלולות במקרים רבים לסבול סבל נוסף, ייחודי להן.

נשים גם פגיעות יותר בגלל המשבר הכלכלי מפאת הנחשלות החברתית-כלכלית היחסית שלהן ומפאת האחריות הישירה שלהן לניהול משק הבית. לבסוף, הנחנו שחוויות של אלימות מגדרית (פיסית, מינית ונפשית) עלולות להעצים פגיעות על רקע לאומי בשתי דרכים עיקריות. האחת: אלימות בתוך המשפחה עלולה לגבור כתוצאה מן הסכסוך הלאומי היות ובמקרים רבים מצופה מנשים לספוג או "להכיל" טראומות ותסכולים של גברים בסביבתן. השניה: חשיפה לפגיעה ישירה הנובעת מהסכסוך עלולה להעצים טראומה קודמת של נשים שנפלו קורבן לאלימות מינית או פיסית. ככלל, מחקר זה יצא מתוך הנחה שבתקופה של אלימות פוליטית קשה יושתקו האינטרסים המגדריים של נשים ביתר שאת מאשר בתקופות של רגיעה או שלום.

3. חשיפה של נשים לאלימות פוליטית

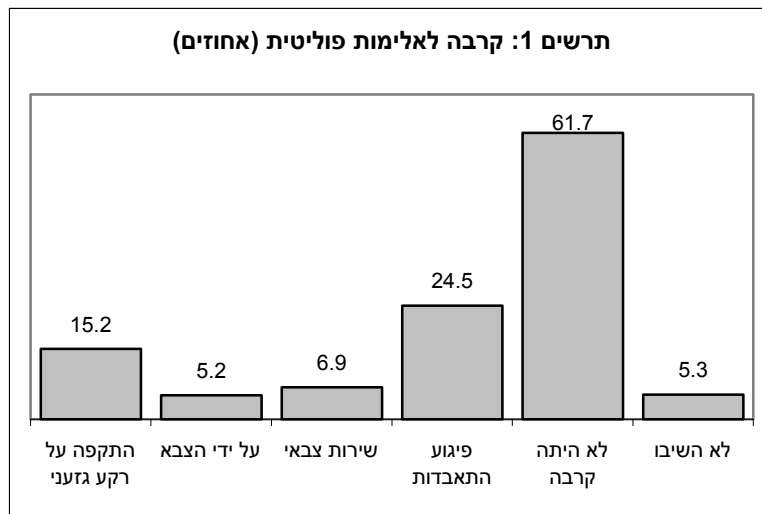
בחלק זה נשאלו המרואיינות על השפעת הסכסוך המזוין על חיי היומיום שלהן, והוא כלל שאלות הנוגעות למידת קרבתן לארועי אלימות פוליטית. במושג "אלימות פוליטית" אנו מתכוונות לכל סוג של פגיעה שנובעת מהסכסוך המזוין הישראלי-פלסטיני. מעשי אלימות אלה כוללים, בין היתר, פיגועי התאבדות, פיגועי ירי, דקירות, הפגזות של טילי "קסאם", פעילות צבאית במסגרת שירות צבאי (סדיר ומילואים), ופגיעות שנגרמו על-ידי כוחות הביטחון. הנשים גם נשאלו עד כמה היתה חמורה הפגיעה בהן או בקרובים להן, וכמה אנשים שהן מכירות נפגעו באופן ישיר.

כפי שמדגים תרשים 1 (ר' להלן), 35% מהנשים במדגם שערכנו מדווחות שהן (6.8%) או אנשים הקרובים להן (30%) נחשפו לסוג כלשהו של אלימות פוליטית במהלך ארבע השנים האחרונות. מתוכן 24.5% נחשפו לתקיפות אלימות של פלסטינים, 6.9% נפגעו במהלך שירות צבאי ו-5.2% היו קורבנות של פעילות צבאית או משטרתית.⁹ מרבית הנשים הללו מכירות עד חמישה אנשים שנפגעו ישירות מהסכסוך המזוין.

נשים מספרות על מספר דרכים בהן האלימות הפוליטית השפיעה על חייהן. למשל, אשה מתל-אביב כותבת: "אני נעשית עצבנית בכל פעם שיש פיגוע במקום שבו נמצאים אנשים הקרובים לי. שבעה בני משפחה שלי נפגעו. שלושה נהרגו וארבעה נפצעו קשה." אשה מקיבוץ סמוך לעזה (בתחומי הקו הירוק) כותבת: "זה כבר נכנס לשגרת החיים, מדברים כאשר יש הרבה רעש מסביב (יריות, מסוקים, נפילות קסאמים וכו')."

נתונים ממקורות אחרים על מספר הישראלים שנחשפו לאלימות מזוינת נגד אזרחים אינם עקביים. למשל, סולומון, בלייך וגלקופף (2004) מדווחים על מספרים גבוהים יותר הנובעים ממדגם דומה שכלל נשים וגברים גם יחד (16.4% נחשפו ישירות ול-37.3% יש בני משפחה או חברים שנחשפו). הפער נובע ככל הנראה מכך שהשאלות שלנו נגעו אך ורק לארבע השנים האחרונות. ואולם, הערכות בעיתונות מדצמבר 2004 מציינות ש-11% מכלל האוכלוסיה נחשפה ישירות לתקיפות אלימות שאינן קשורות לפעילות צבאית, בנוסף ל-20% שנחשפו באופן עקיף דרך היפגעות של חברים ובני משפחה.¹⁰

בקרב הנשים הפלסטיניות-ישראליות אשר ענו על השאלון דיווחו 15.2% על פגיעה כלשהי בעלת אופי גזעני. חלקן התייחסו לאיום האפשרי של טיהור אתני ("טרנספר"), ותארו חשיפה להערות גזעניות ולאווירה עוינת באופן כללי במקומות ציבוריים כגון אוטובוסים, אוניברסיטאות או מקומות עבודה. אשה אחת כותבת: "אני בחרדה מהמצב הפוליטי המשברי, מהרגשת חוסר האונים ומהתחושה שהמצב רק מחמיר, גם כשאני שומעת הערות על 'הסכנה הדמוגרפית' ועל האפשרות של גירוש ערבים מן המדינה. לעיתים אני חוששת מדיבור בערבית בתוך קבוצה של יהודים..."

מנתונים שנמסרו מהקו החם של נט"ל – המרכז לסיוע נפשי במצבי לחץ וטראומה על רקע לאומי, השירות היחיד בישראל המציע סיוע מידי לקורבנות טראומה לאומית, עולה כי מספר הפניות עלה בצורה חדה במהלך תקופת אינתיפאדת אל-אקצא (אוקטובר 2000 -

2004). סה"כ היו כ-11,580 שיחות, עם עליה משמעותית במהלך 2002, תקופת השיא של האלימות הפוליטית באזור. כ-6,600 מהפניות (57%) לקו הגיעו מנשים, בעיקר אזרחיות, בעוד ששיעור הגברים מבין המתקשרים עמד על כ-41.8%. **שליש** מהנשים המתקשרות (כ-2,100) נפגעו באופן ישיר מאלימות פוליטית. כ-20% נוספים (1,333 נשים) היו אמהות, רעיות, אחיות, בנות וסבתות של נפגעים בפגועי התאבדות, ירי, שירות צבאי (עכשווי או בעבר). הנושאים העיקריים שהעסיקו את הנשים שהתקשרו לנט"ל היו, (בסדר יורד): טראומה שנגרמה בעקבות אירוע מסוים, מתח שנוצר בעקבות המצב הפוליטי-בטחוני, מצב רגשי שהצריך תשומת לב – ופגיעה גופנית.¹¹

נתונים אלו מדגימים כיצד החשיפה לפגיעה והצורך בטיפול בקרובים שנפגעו באופן ישיר מהסכסוך קשורים קשר הדוק לתחושת המצוקה של נשים בעקבות האלימות הפוליטית. דבר זה אמנם נכון גם לגבי רבים מהגברים, אך חלק מהדפוסים המגדריים העולים מנתוני הפנייה לנט"ל מחזקים את הממצאים שעלו מתוך ניתוח התשובות לשאלונים שחולקו על ידי "אשה לאשה". כפי שדווח לעיל, נשים רבות דיווחו כי עליהן נופל חלק הארי של עבודות הבית; הן אלו שצריכות לטפל בחרדות של ילדיהן בנוגע לאלימות הפוליטית ולהכיל את הרגשות הקשים של בני הבית בתקופות של משבר פוליטי-צבאי. בנוסף לכל זאת הן גם חרדות מפני פגיעה פוטנציאלית של ילדיהן. בראיונות שנערכו עם אמהות לילדים בצפון הארץ בשנת 2002, הן תארו כיצד רוב העומס של הטיפול בילדים והחרדה המלווה לכך בתקופה של חוסר ביטחון אזרחי "נופל" עליהן. אחת האמהות אומרת: "...אם יש איזה שהוא נס ואחר הצהריים מסוים עופר [בן זוגה] מצטרף אלינו, אנחנו יכולים ללכת כי זה גן שעשועים נורא כיפי לילדים. אז אני אומרת, אני מתכננת כאילו מראש, אם מגיע איזה מחבל או משהו כזה, אז עופר יכול לקחת ילד ואני ילד ולברוח. אבל אם אני לבד איתם, עובר לי בראש, סתם – זה לא שאני בטוחה שיש מחבל, אבל דברים עוברים לי בראש, אוקיי, מה אני עושה? מרימה את ניר, נותנת לנועם יד ורצה." אם זו טוענת שכמעט הפסיקה לצאת עם ילדיה למקומות ציבוריים. נוכחות בן זוגה בפעילויות אלו היא כמעט בלתי אפשרית, בגדר "נס", כלשונה, אפילו כשהיא מנסה לדמיין כיצד תתמודד עם סיטואציה קשה זו.¹²

בולטת במיוחד היתה התחושה שעל הנשים להיות **חזקות בשביל אחרים**, ונובעת ממנה התחושה החזקה לא פחות של **עייפות נפשית וחרדה**. בכדי לפרש ממצא זה יש לבחון את תפקידן של נשים כנושאות באחריות רגשית או "מטפלות בתלויים".¹³ בישראל, ברוב משקי-הבית היהודיים, הדרוזיים והבדואיים ישנם בני-משפחה בשירות צבאי פעיל או

בשירות מילואים. אחת ההשלכות הכלליות של המצב הזה על יחסי מגדר הוא הציפייה הגברית שנשים ירחיבו את גבולות אחריותן הטיפולית גם "לגברים בחזית". ציפייה זו תקפה בעיקר לגבי אימהות של חיילים ורעיותיהן, כולל חיילי מילואים שמגויסים בממוצע לחדש בשנה לשירות מילואים פעיל, ולרעיותיהם של גברים שנפצעו במהלך שירות צבאי. על אף השיח הלאומי הנוטה לשבח התנהגות נשית תומכת כזו, ולמרות שהמדינה מעניקה דרגות שונות של סיוע כלכלי לחלק מהנשים הללו, הרי שרבים מצרכיהן הבערים נותרים בלתי ידועים ואינם זוכים לטיפול.

כך למשל, נשים של חיילי מילואים מספרות על המחיר הרגשי, הכלכלי והאישי שעליהן לשלם בכל פעם שבני-זוגן עוזבים את הבית לתקופה של כמה שבועות או חודש. במהלך תקופות כאלה הן הופכות לאמהות "חד-הוריות" בפועל ונושאות לבדן בנטל הטיפול במשפחה, בנוסף למטלות אחרות כמו עבודה ולימודים. הן חשות כי מצפים מהן לחדול לחלוטין או באופן חלקי מעבודתן, מלימודיהן, שלא לומר מחייהן החברתים.¹⁴ כך כתבה משתתפת בפורום באינטרנט בנובמבר 2002: "קשה. עד עכשיו הדחקתי – אני הייתי במין מצב אדיש בשבוע שלפני המילואים – ממש התחמקתי מעודף משפחתיות. אני עדיין תוהה מתי אני אקלוט מה נפל עלי, ואבכה קצת. רק היום הבנתי שאני בעצם לא יכולה לעשות המון דברים שאני ממש צריכה לעשות, כי הילדים אתי 24X7. כשהסתות היו פה, בעיקר ניסיתי לישון, לא הייתי מסוגלת להתרכז במשהו מסובך כמו לכתוב מכתב בקשה (טכני לחלוטין), או לעזור לאמי במשימה דומה. ביום שני אחה"צ הייתה פה בייביסיטר... היתה קטסטרופה. מזמן הם לא הגיבו כל כך רע להיעדרות שלי... (אני משתדלת להימנע מנסיעות מיותרות – לא אוהבים את זה פה בזמן האחרון). לכן אני ממש, ממש מהססת לקרוא לבייביסטריות..."¹⁵.

המעברים התכופים של גברים בין השירות הצבאי והחיים האזרחיים טומנים בחובם השלכות נוספות על חייהן של נשים, שקשה יותר לחלוק עם אחרים. רבים מהגברים חוזרים הביתה לאחר מעורבות ישירה בהשלטה אלימה של משטר כיבוש או בלחימה. חלקם היו מעורבים בפעילות אלימה נגד אוכלוסיה אזרחית, נלחמו בפלסטינים בתוך שטחי מגורים וחוו רגשות מעורבים חזקים של שנאה, פחד, נקמה ואולי גם אשמה. לעיתים קרובות רגשות מטלטלים אלה, שרוב הגברים אינם דנים בהם בגלוי, מועתקים אל הנשים בבית. בסופו של דבר, במקרים רבים הן אלו שקולטות וסופגות את חרדות בעליהן, את התסכול ואת האלימות.

נשים הנשואות לגברים הסובלים מ**הקלם קרב** מהוות מקרה קיצוני של קורבנות טראומה משנית, שהפגיעה הרגשית שלהן אינה זוכה להכרה בה בשעה שתפקידיהן החברתיים רק מתרבים. הן הופכות למפרנסות היחידות של משק הבית ומטפלות לצמיחות בבעליהן. הבעלים השרויים בטראומה הם לעיתים קרובות אלימים או אובדניים. עליהן לשאת לבדן בכל האחריות ההורית והן בדרך-כלל בודדות מאוד, מכיוון שעליהן להתמודד בנוסף לכל עם בידוד חברתי במקביל לנתק רגשי בנישואיהן. ויחד עם כל זאת מרפים את ידיהן במקרה שהן מעוניינות בגירושין.¹⁶ כאלפיים גברים הוגדרו עד כה על ידי מערכת הביטחון כהלומי קרב, אבל נראה שהמספר האמיתי גדול בהרבה. ליד חלק מן הגברים שהוגדרו הלומי קרב נמצאת אשה שנדרשת להתמודד עם תופעות שאיש לא הכין אותה לקראתן. היא אינה יודעת איך להגיב כשבעלה מאיים עליה בנשק או כשהוא מעיר אותה באמצע הלילה בניסיון לכבות שריפה מדומיינת. אין מי שיגן עליה מפני התפרצויות זעם נוראיות, שמסתיימות לעיתים באלומות קשה כלפיה או כלפי הילדים. הגברים שהוכרו כהלומי קרב אמנם מקבלים סיוע נפשי, אך נשיהם וילדיהם – לא.¹⁷

במאמר "האם טרור עיוור למגדר?", טוענים זהבה סולומון, מארק גלקופף ואבי בלייך שלמרות שגברים בישראל חשופים יותר לטרור, דווקא נשים הן הנוטות לפתח תסמונות פוסט-טראומתית לאחר התקפות טרור; הן סובלות יותר מדיכאון ומתחושת יעילות-עצמית נמוכה יותר.¹⁸ יחד עם זאת, גברים ונשים מתמודדים עם הטראומה בדרכים שונות. גברים נוטים להתמקד בבעיה ובפתרונה ואילו נשים נוטות להתמקד ברגש הנובע מן הבעיה. גברים מגיבים לאירועים של אלימות פוליטית בכך שהם אוספים פרטי מידע לגבי האירוע ומדברים על מה הם יכולים לעשות (אפילו אם אינם יכולים לעשות דבר). נשים, לעומתם, מתקשרות לחברים ולקרובים כדי לברר שהם בריאים ושלמים ומדברות על רגשות שהאירוע עורר בהן. בדומה, למרות שלא השוונו במחקר בין גברים לנשים, גם אנו מצאנו שנשים בישראל סובלות מרמות גבוהות של חרדה, דיכאון, יאוש, חוסר-אונים ושמצב רוחן לעיתים קרובות אינו טוב. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם מחקר שערכו בתחילת שנות התשעים דניאל בר-טל ודן יעקובסון, על מרכיבי ה"אני מאמין" הביטחוני של הישראלים, שבו נתגלו הבדלים מגדריים מובהקים כלפי תפיסת הביטחון ואי-הביטחון בקרב נשים וגברים: נשים חשות יותר חוסר ביטחון מגברים.¹⁹ בראיונות שנערכו עם תושבות אזור גוש קטיף בתחילת האינתיפאדה אמרה אחת הנשים: "אני מתה מפחד שמחבלים יחדרו אלינו הביתה. כל לילה לפני השינה אני משגעת את בעלי – סגרת את כל החלונות? את כל הדלתות?... מועקה גדולה, את מרגישה שהלב שלך חסום, שאת לא יכולה לתפקד כמו

בעבר. זה בעיקר כשיורד החושך – בלילה הרגשתי לחץ עצום וחוסר שליטה, חוסר שליטה על מה שקורה... פחדתי לנסוע לבד, ביום ובלילה, מה שלא היה בעבר. גם כשנסעתי עם בעלי הייתי מתכופפת כל הדרך, נותנת הנחיות לילדים להתכופף. הייתי אומרת תהילים עד שהגענו... נוסעים רק כשחייבים".²⁰

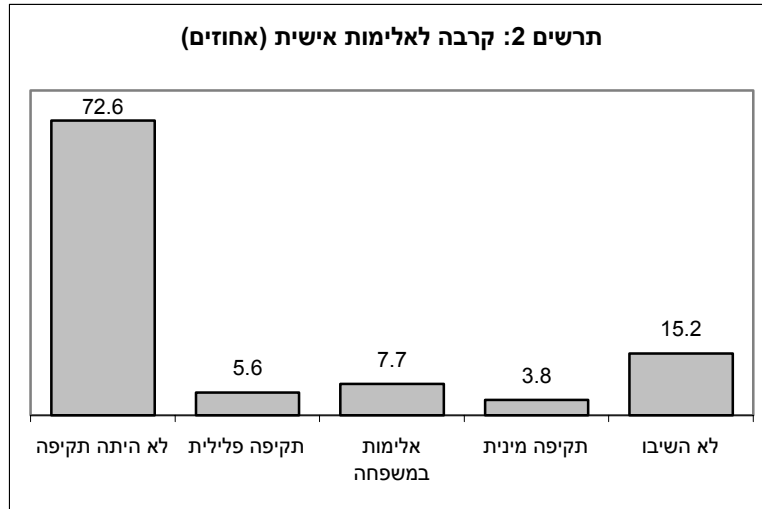
לדעתנו, ההסבר למצוקתן הרגשית החזקה של נשים ולאמצעי ההתמודדות שלהן נובע מחלוקת ה"עבודה הרגשית" בתוך המשפחה. על אף שדרכי ההתמודדות של גברים יכולות להתפרש כמאפשרות להם "לשמור על משאבים נפשיים" ובכך לשמש כמחסום יעיל נגד ההשפעות הפתולוגיות של מתח (לפי סולומון, גלקופף ובלייך), הן יכולות להתפרש גם כהכחשה. הכחשה גברית זו מצביעה, בנוסף, על היעדר רגישות לצורך של בני המשפחה האחרים, בייחוד ילדים, הורים מזדקנים או בני משפחה שסבלו בעבר מטראומה בתהליכי הכלה ובעיבוד רגשי. טיפול בצרכים אלה הוא לרוב תפקידן של הנשים. וככל שגברים מתכחשים יותר למתח שלהם, כך ייאלצו הנשים להכילו ולמצוא לו מענה הולם.

4. חשיפה לאלימות על רקע מגדרי: הקשר לאלימות פוליטית

המצב הפוליטי קשה יותר עבור נשים שהן כבר קורבנות לאלימות בעלת אופי מגדרי. אחת הנשים, כאשר התבקשה לתאר את הסיבות העיקריות למתח, כתבה: "אני בחרדה מההתמודדות הבלתי פוסקת עם העבר וההווה (אני נפגעת התעללות וגילוי עריות בעברי)". דוגמא נוספת מצויה בהערה של אשה פלסטינית-ישראלית שדיווחה כי היתה קורבן לניצול מיני: "מדוע רוב השאלון עוסק בעם הפלסטיני ובגדר הפרדה ולא בחיי האשה באופן כללי? בבעיות שלה, במצבה הנפשי ובחייה וברגשותיה, בדיכוי, בהשפלה שהיא חיה (ושהיא צריכה לספוג) על מנת לחיות? ישנו ביטוי האומר [מפרשת]: איך אני יכולה לחוש את האחרים כל עוד אני עצמי מוכה?".

כפי שניכר מתרשים 2, מצטיירת תמונה שונה לחלוטין של תשובות מהחלק העוסק בביטחון אישי של נשים במהלך השנים 2000-2004. מבין אלה שהשיבו לשאלה, 12.1% דיווחו על חשיפה כלשהי לניצול מיני ולאלימות בתוך המשפחה, מהן 4.2% נפגעו בעצמן. מאלה, 6.5% דיווחו על אלימות בתוך המשפחה ו-3.3% על תקיפה מינית. 4.7% העלו את נושא התקיפות על רקע פלילי. 72.6% ציינו שהן לא סבלו מכל קירבה לפגיעה. יש לציין בהקשר זה שמספר הנפגעות מאלימות ותקיפה מינית נוטה להיות גבוה מהמדווחות. לראיה,

15.2% מהנשים בחרו **שלא לענות** על שאלות הנוגעות לקירבתן לניצול מיני ולאלימות בתוך המשפחה למרות שהיה באפשרותן לבחור בתשובה "העדר תקיפה". מספרן הגבוה של התשובות החסרות בחלק זה מצביע על כך שנשים לא ששו לענות על שאלות הנוגעות לניצול מיני לאלימות בתוך המשפחה, לעומת נכונותן לענות על השאלות הנוגעות לקירבה לאלימות פוליטית (94.7%). בנוסף לכך, מפני שהשאלון חולק רק לנשים מעל גיל 18, הוא אינו מתעד את חוויותיהן של נערות וילדות, אשר ככלל נמצאות בסיכון גבוה יותר לפגיעה על רקע מיני. לבסוף, יש לציין שהשאלות שלנו לא כללו פגיעות שאירעו לפני שנת 2000.

אי אפשר להפריד את חייהן של נשים בצל הסכסוך המזוין מחשיפתן הממשית או הפוטנציאלית לאלימות על בסיס-מגדרי ולאלימות מינית. נתונים מהקו החם לנשים מוכות ומאיגוד מרכזי נפגעות אונס בישראל מראים שבין אוקטובר 2000 לדצמבר 2004 התקבלו 33,200 פניות חדשות מנשים שדיווחו על תקיפות מיניות ו-20,000 פניות חדשות הנוגעות לאלימות בתוך המשפחה.²¹ מספרים אלה מייצגים **מגמה של עלייה במספרי הנשים המבקשות מידע, תמיכה רגשית ויעוץ משפטי בנוגע לניצול מיני, גופני ורגשי**. בו בזמן, מספר הנשים שפנו לקבלת סיוע ותמיכה היה באופן עקבי **נמוך יותר** בתקופות שבהן הפיגועים בקרב האוכלוסיה האזרחית הישראלית היו בשיאם. כך היה למשל במרץ 2002, כשבוצעו עשרה פיגועי התאבדות בתוך גבולות ישראל בהם נהרגו 77 אזרחים ישראלים.²² במהלך חודש זה מספר הנשים שהתקשרו לקו חירום לנשים צנח משמעותית ל-217, בהשוואה לממוצע חודשי של 293 בשנה. נשים שחיות באזור ירושלים, בה אירעו חמישה

מפיגועי ההתאבדות, היו אלה שמיעטו ביותר להתקשר: מספרן עמד על 21, כ-17 פחות מהממוצע.

כפי שצוין, 12.1% מהנשים דיווחו על חשיפה לתקיפה מינית או לאלימות בתוך המשפחה. 6.5% דיווחו על אלימות בין כתלי-הבית ו-3.3% דיווחו על תקיפה מינית. מספר זה הוא אך מעט נמוך יותר מההערכות הלאומיות, כפי שהן מובאות ממקורות מקבילים. בשנת 2000, JDC-Brookdale ערכו סקר שכלל מדגם מייצג של נשים בישראל מעל גיל 22 ואשר היה מבוסס על דיווח עצמי. הסקר חשף ש-2% מהנשים המבוגרות בישראל היו קורבנות אונס, 4% היו קורבנות של אלימות מינית ו-8% נפלו קורבן לאלימות גופנית. בדומה להגדרות שלנו, גם החוקרות בפרויקט זה מתריעות על כך שההערכות שלהן ככל הנראה נמוכות מנתוני האמת.²³ יתכן אף שתחושת הבושה וחוסר-הלגיטימציה לדווח, אשר מונעות מנשים מלדווח על תקיפות על בסיס מגדרי ועל תקיפות מיניות גדולה **במיוחד** בשעות של משברים לאומיים. התבניות העקביות עליהן מדווחים קווי החירום של צניחות תקופתיות במספר הפניות של נשים בתקופות של חגים, סופי-שבוע או כפי שצוין, בזמנים של אלימות לאומית מוגברת, מצביעה על נורמה חברתית המוכה לנשים לשים בראש סדר העדיפויות שלהן את טובת הכלל והמשפחה ולא את טובתן ורווחתן האישית.

בשנים האחרונות, במקביל לירידה בביטחון האישי שנבעה ישירות מהסכסוך הישראלי-פלסטיני, חלה גם עלייה במספר הדיווחים לרשויות על אלימות במשפחה. בין השנים 2000 ל-2003 **חלה עלייה של כ-57%** (7,178 מול 4,572) **בבקשות להוצאת צווי הגנה למניעת אלימות במשפחה**, וב-2003 נפתחו **פי 2.3** תיקים בבתי המשפט (4,160) על עבירות של תקיפת בן זוג לעומת 1,821) 1999 ; בשנת 2000 – 3,058 תיקים). לאור העובדה כי אחוז ניכר מעבירות האלימות הפיזית והמינית נגד נשים אינו מדווח, הרי שמספר הנשים הסובלות מאלימות הוא כנראה גבוה בהרבה. ההגנה שמספקת המדינה לנשים הסובלות מאלימות בבית היא מינימאלית ואף צומצמה בשנים האחרונות. בשנת 2004 טופלו במקלטים לנשים מוכות 600 נשים, לעומת 643 בשנת 2001. תקציב המקלטים לנשים מוכות ירד מ-19.2 מיליון ש"ח ב-2003 ל-16 מיליון ש"ח ב-2004, ותקציב דירות המעבר לנשים מוכות וילדיהן ירד מ-1.5 מיליון ש"ח ב-2003 ל-950,000 ש"ח ב-2004.²⁴

רצח נשים מושפע אף הוא מאלימות פוליטית. בין השנים 2001-2005, 118 נשים ישראליות נהרגו על ידי **בני-משפחה**. מרביתן נהרגו על-ידי בן-זוגן (בעל, בעל לשעבר או חבר) וחלק בידי קרובי משפחה אחרים (בן, דוד, אב, אח או בן-דוד).²⁵ מספרים אלה

כוללים גם רצח בשם כבוד המשפחה של נשים ישראליות-פלסטיניות וגם רצח של נשים על ידי בניהן ונכדיהן, אלה אינם מופיעים בסטטיסטיקת הרציחות הרשמית של המשטרה הכוללת רק נשים שנרצחו על ידי בני זוגן. מספר הנשים שנהרגו בבתיהן במהלך תקופת האינתיפאדה השנייה היה גבוה מהמספר במהלך ארבע השנים שקדמו ל-2001 (78 נשים).²⁶

בנובמבר 2000 תוקן החוק למניעת אלימות במשפחה, ונקבע כי ככלל בצו הגנה ייאסר על המחויב בצו להחזיק או לשאת נשק, וכי בית המשפט ידווח לכמה גופים על כל צו הגנה שניתן, ובכלל זה למשרד הפנים, האחראי למתן וביטול של רישיונות להחזקת כלי ירייה, ולמשטרה, שתפקידה לאכוף את צווי ההגנה. מהשוואה שעשה משרד מבקר המדינה בין קובץ הנתונים שבידי הנהלת בתי המשפט בדבר צווי הגנה שניתנו בשנים 2001-2003 ובין קובץ הנתונים שבידי משרד הפנים על כלי ירייה באותן שנים עלה, כי מתוך 10,547 מספרי תעודות זהות של מחויבים בצו הגנה בקובץ הנתונים שבידי הנהלת בתי המשפט, על לפחות 4,870 צווי הגנה (46%) לא נמצא דיווח במשרד הפנים (האחראי על הפיקוח על כלי נשק). עוד עלה, שעד מועד סיום הביקורת (אוגוסט 2004) טרם הוסדרה העברת המידע מבתי המשפט למשטרה, ובידי המשטרה לא היה מידע מרוכז על צווי ההגנה שניתנו, משום שהמשטרה והנהלת בתי המשפט חלוקות באשר לדרך העברת המידע.²⁷

גם אופן טיפולה של המשטרה בהפרת צווי הגנה נבדק באמצעות מדגם סטטיסטי מייצג של תיקים שנפתחו במשטרה בשנת 2002 בשל תלונה על הפרת צו הגנה האוסר על אדם להיכנס לדירה שבה מתגורר בן משפחתו, או להימצא בתחום מרחק מסוים ממנה.²⁸ ניתוח תוצאות המדגם העלה שלמרות שלפי התיקון לחוק למניעת אלימות במשפחה יש לתפוס באופן מיידי את נשקו של המחויב בצו, אין בנוהלי המשטרה הוראות כיצד לפעול בעניין הנשק כאשר מתקבל בתחנת המשטרה מידע מבית המשפט (אם מתקבל) על מתן צו הגנה.²⁹

ואכן, כתוצאה מהעימות האזורי המתמשך מתמקדת החברה היהודית בישראל במה שנתפס כאיום קיומי מבחון, בכך היא מתעלמת מהסכנה הגדלה של החימוש **מבפנים**. תהליך "האבטוח" של המרחב הציבורי מכרסם בהתמדה בתחום האזרחי ובזכויות האזרח של הפרט. קהילת "אנשי הביטחון" הופכת לגוף יותר ויותר עמום, מטושטש בגבולותיו ובסימני הזיהוי שלו. ברחובות ישראל מתרחב שטח אפור שבו יש הרשאה ממסדית לשימוש בנשק קל ובאלימות אזרחית. התושבים חשופים לבדיקות ביטחון שגרתיות בכניסה לכל מרחב ציבורי או מסחרי. חברות האבטחה הפרטיות שהחלו להופיע בשנים -

2000-2004 הוסיפו לתפוצה האדירה של נשק קל בישראל. הבקשות לרישיון לנשק הוכפלו בתקופה שבין 2001 ל-2002 ועמדו על כ-34,000 מתוך סך של 340,000 כלי נשק המוחזקים ברישיון עבור אזרחים שאינם אנשי צבא או משטרה, ואשר מצויים בידי חברות אבטחה. בסוף שנת 2003 עמד מספרם הכולל של המאבטחים החמושים בבתי-הספר בלבד על 3,500-3,800.

חברות האבטחה נוצרו כתגובה לפעולתם של מחבלים מתאבדים במרחב הציבורי בישראל בשנים 2000-2004. כ-75% ממאבטחי המרחב הציבורי משתייכים לשכבות מוחלשות של החברה הישראלית, כגון מהגרים ממדינות ברית המועצות לשעבר ומאתיופיה. בעוד שמסופק להם נשק אישי, חברות אבטחה רבות מפרות בשיטתיות את חוקי העבודה ואת זכויות העובדים הבסיסיות. תנאי עבודתם גרועים. מחקרים שעסקו בקשר בין גבריות לאלימות זיהו במכלול דומה של גורמים מקור המעצים התנהגות אלימה.³⁰ יש לציין כי חברת אבטחה המבקשת להעסיק שומר חמוש היא בעלת הרישיון להחזקת הנשק, והיא אחראית לפקח על הנשק ועל המחזיק בו. באחריותה נכללים גם אימון ותדרוך של השומרים שיורשו לשאת את הנשק.³¹ תנאי החזקת נשק והשימוש בו נגזרים מהחקיקה בנוגע לאדם הפרטי המחזיק בנשק. למחזיק בנשק בתוקף תפקידו לא ניתנות סמכויות מיוחדות, כלומר – השימוש בנשק אמור להיות מוגבל להגנה עצמית.³² בהמלצות הוועדה הבין משרדית לבחינת מערך רישוי כלי ירייה לשומרים (ועדת ברינקר) אשר הוגשו לשר הפנים, אופיר פז-פינס, ביולי 2005, צוין כי "למרות שעל פי הנהלים הקיימים שנקבעו על ידי משרד הפנים, ולפיהם השומרים אינם רשאים לשאת את כלי הירייה לביתם בתום משמרת האבטחה, הרי שהנחייה זו הוגמשה (בידיעת האגף לרישוי כלי ירייה במשרד הפנים) על ידי חברות השמירה. נתון זה, בנוסף על ממצאים אחרים, לפיהם הכשרתם של השומרים אינה מספקת במקרים רבים, [ובנוסף על] הפיקוח החסר על תפקודם השוטף [של המאבטחים], מבהיר כי יש לפעול לשינוי תופעה זו של נטילת כלי הירייה לאחר המשמרת."³³

מאז אוקטובר 2000 נרצחו בישראל 38 נשים באמצעות נשק-קל. ב-18 מהמקרים היה זה נשק אשר נישא ברשיון.

בין אוקטובר 2000 לאפריל 2005 נרצחו שמונה נשים על ידי בני משפחה ובני זוג שהועסקו כמאבטחים:

❖ **אסתר פייגנבוים**, בת 55 מחיפה. נרצחה ב-9 ביוני 2002, על ידי בנה, ישראל פייגנבוים (26) בירי מאקדח שנשא ברשיון מתוקף עבודתו כמאבטח בחברת שמירה. הוא טען שאמו חולת נפש ושרצה "לסיים את סבלה".

❖ **אילנה לוי**, בת 44 מתל אביב. נרצחה ב-8 בינואר 2003 בידי החבר, גדי פרץ (48), בירייה מנשק שנשא ברשיון בתוקף עבודתו בחברת אבטחה. פרץ התאבד לאחר הרצח. השניים קיימו קשר לסירוגין במשך קצת יותר משנה. נראה כי הסיבה לרצח הוא סירובה של לוי להמשיך ולהתראות עמו.

❖ **ליאורה בקשי**, בת 25 מערד. נרצחה ב-4 במרץ 2003 בידי בן הזוג אהרן בקשי (30) ביריות מאקדח שנשא ברישיון מתוקף עבודתו כמאבטח בבית ספר. בקשי התאבד לאחר הרצח. נראה שהרצח תוכנן מראש, כי הבעל שלח את הילדים (בני 3 ו-4) אל בית אימו קודם לכן וכתב על דלת אחד מחדרי השינה בבית: "אל תתנו לילדים להכנס".

❖ **היילו טייקו-קרן**, בת 26 מאשדוד. נרצחה ב-10 באפריל 2003 בידי החבר, ליסן גולה (26) מטירת הכרמל, בירייה בראשה מאקדח שנשא ברשיון מתוקף עבודתו כמאבטח בקניון רמת-אביב. גולה ניסה להתאבד לאחר הרצח, והוא נמצא במצב אנוש. חוקרי המשטרה מעריכים כי היילו נרצחה כ-24 שעות לפני שמצאו את גופתה, ואילו גולה המשיך לשבת לידה שעות ארוכות, עד שהחליט להתאבד וירה בראשו. היילו וגולה הכירו כשלוש שנים, והיו חברים, אולם לא חיו יחד. משפחתה של היילו מספרת כי בין השניים שררה "אהבה גדולה", אולם בחודשים האחרונים היחסים לא היו תקינים, והם נפרדו וחזרו מספר פעמים.

❖ **אנה דשקביץ**, בת 29 מרמת גן. נרצחה ב-23 ביוני 2003 בידי הבעל סרגיי (29) בירייה מאקדח שנשא ברישיון מתוקף עבודתו כמאבטח בחברת שמירה. לזוג ילד בן 6. בני הזוג היו מסוכסכים בתקופה האחרונה, על רקע קשיים כלכליים. לטענת הבעל, אשתו שמה קץ לחייה. המשטרה טוענת שהחשוד ביקש מבנו לספר שהתאבדה. לדעת המשטרה הממצאים בזירה מצביעים על רצח. מבדיקה שערכו השוטרים עלה כי אין עבר של עבירות אלימות בין הבעל לאשה.

- ❖ **וורקנש אבוהיי**, בת 52 מעפולה. נרצחה ב-28 באוגוסט 2004 בידי בנה החורג יעקב דרס-אבוהיי (22) ביריות מאקדח שנשא ברישיון מתוקף עבודתו כמאבטח. בארוע זה אף רצח את אחיו החורג ואת קייס העדה, טסמה מוליגטה. יעקב אבוהיי זעם על שאמו הכניסה לבית את אחיו למחצה, שהגיע מנתניה עם הזמנות לחתונה. הוא שלף את נשקו האישי וירה לכל עבר. לאחר הירי התבצר הצעיר בבית. לבסוף פרצו השוטרים פנימה ועצרו אותו כשהוא פצוע.
- ❖ **שלי מיכאלוב**, בת 33 ממגדל העמק. נרצחה ב-29 בספטמבר 2004 בידי הבעל מיכאל (36) ביריות מאקדח שנשא ברישיון מתוקף עבודתו כשומר במפעל "סאטקס" באזור התעשייה רמת גבריאלי. לזוג היו שלושה ילדים, בני 11, 10 ושנה. מהחקירה עולה כי מיכאלוב חשד בשבועות האחרונים כי אשתו מנהלת רומן עם ידיד המשפחה. שלי מיכאלוב הגיעה בלוויית המכר, ועמם בתה בן השנה, לבקר את בעלה בשעה שהיה במשמרת אבטחה. בין השלושה התפתח ויכוח, שבמהלכו שלף מיכאלוב אקדח, וירה לעבר האשה והמכר. האשה נפגעה ומתה במקום. החשוד הרים את התינוקת, והחל לרדוף אחר המכר, בניסיון לרצוח גם אותו.
- ❖ **ווביט וובלם**, בת 22 מירושלים. נרצחה ב-21 בינואר 2005 בידי החבר לשעבר אלמו אסייסא (24) ביריות מאקדח שנשא ברשיון מתוקף תפקידו כמאבטח. אסייסא התאבד בירייה. הוא הגיע לדירתה של וובלם, ברר אם אכן בכוונתה להיפרד ממנו וכשנענה בחיוב, ירה בה למוות. באותה שעה שהתה בבית גם שותפתה לדירה של וובלם, ווביט וזנה. וזנה הייתה עדה לרצח. צוותים של מד"א, מצאו את שני הצעירים חסרי הכרה עם פצעי ירי וקבעו את מותם. למרות שבמשטרה ובעירייה אומרים כי לא היו תלונות על אלימות או טיפול מיוחד בזוג, נראה שמדובר ברצח ידוע מראש. חברים סיפרו כי אסייסא איים זה זמן רב כי אם וובלם תעזוב אותו, ירצח אותה.³⁴

סוג אחר של נשק המצוי בידי האוכלוסייה האזרחית הוא נשק צבאי ומשטרתי הנישא על ידי חיילים בשירות סדיר, חיילי מילואים ושוטרים. הקרבה לנשק מאפשרת לעתים לגברים המשרתים בצבא ובמילואים לפגוע בקרובים אליהם ובעיקר בנשים ובנערות. מבין הנשים אשר נרצחו כתוצאה ממה שקרוי "חילול כבוד המשפחה" ישנן גם נשים דרוזיות ובדואיות אשר בני משפחתן משרתים בצבא סדיר וקבע ואשר הנגישות שלהם לנשק גדולה ביותר.

בין אוקטובר 2000 לאפריל 2005 נרצחו שש נשים על ידי בני משפחה ובני זוג ביריות מנשק משטרתי או צבאי שנישא ברשיון:

❖ **מרים מנחם**, בת 23 מירושלים. נרצחה ב-12 באוקטובר 2000, בשתי יריות בידי בעלה, אורן מנחם (28) בנשק שנשא ברשיון מתוקף תפקידו כשוטר. בארוע זה נרצח אף יעקב ממן (36) שעבד עם מירי. הרוצח התאבד. המניע: חשד לבגידה.

❖ **נג'אח סועאד**, בת 41 וסאלווה סועאד בת 16 מוואדי סלאמה. נרצחו ביריות ב-28 באפריל 2001, בידי הבן, סלימאן מוחמד סועאד, חייל בשירות סדיר, בירייה מנשקו האישי. מחקירת המשטרה עלה כי במוצאי שבת הגיע סועאד לבית משפחתו בכפר סלאמה וניהל עמן ויכוח חריף, במהלכו האשים את אחותו שהיא מקיימת קשר עם גברים זרים. סועאד סיפר כי אמו ואחותו לא קיימו את "הוראותיו" במהלך השיחה והעליבו אותו. לכן, כך הסביר, נטל את נשקו האישי, נכנס לחדר השינה בו שהו וירה בהן.

❖ **חדיג'ה אבו ראוף**, בת 23 מדמיידה. נרצחה ב-10 באוגוסט 2001 בידי ארוסה, איהאב אבו-ראוף (26) שהיה גם בן-דודה, חייל בשירות סדיר, בירייה מנשקו האישי, זאת בעת שישנה בחדרה עם אמה ואחותה. הרוצח התאבד לאחר הרצח.

❖ **רינה בר**, בת 49 מאילת. נרצחה ב-2 באפריל 2002, בידי בן הזוג, שלמה בר (49), בירי מרובה מסוג אמ-16 שהיה שייך לחבר החייל של בתו בת ה-18. התאבד לאחר הרצח. שלמה חשד כי אשתו מנהלת רומן מהצד, ובמקום ללכת לעבוד החל לעקוב אחריה. חודש לפני הרצח הוא פוטר מעבודתו, ועל-פי העדויות, מערכת היחסים בין השניים הוסיפה להידרדר. בליל חג הפסח, כמה שעות לפני מותם, פרץ בין בני הזוג ויכוח קשה שהסתיים ברצח ובהתאבדות. דובר המשטרה מסר כי למשטרה לא הגיעו תלונות בעבר על רקע של אלימות במשפחה בין בני הזוג.

❖ **רננה סושרד**, בת 40 מחיפה. נרצחה ב-24 באוגוסט 2003 בידי החבר-אבי ינקלביץ' (31) בירייה מרובה שנשא במסגרת שירות מילואים. התאבד לאחר הרצח. לרננה היו שני ילדים, בני 6 ו-8, מנישואים קודמים, ששהו בזמן הרצח בבית אביהם. כשלושה שבועות קודם לכן הגישה רננה תלונה במשטרת חיפה נגד בן זוגה. בתלונה שהגישה במשטרה סיפרה כי ינקלביץ', שהיה בשירות מילואים, לקח אותה לביתו שבקריית-ים ובאיזמי הנשק האישי שלו קשר אותה באזיקים, היכה אותה נמרצות

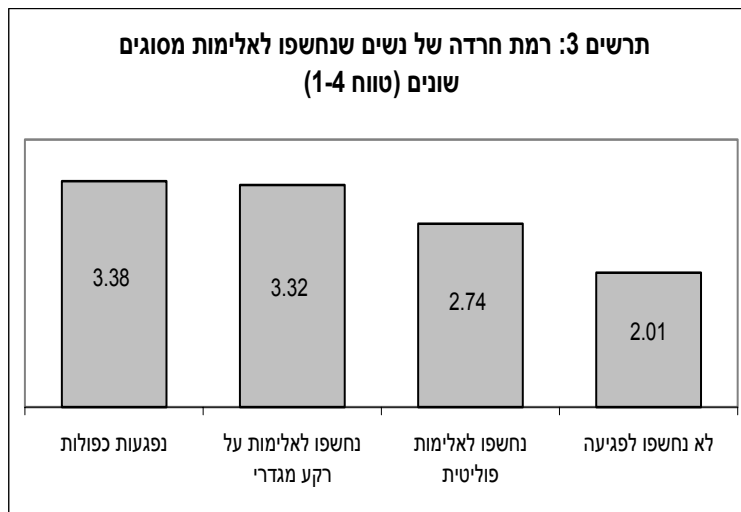
ואיים להרוג אותה. ינקלביץ' נעצר, אך בית המשפט החליט לשחררו בערבות, בתנאי שלא יתקרב לסושרד ולא ייצור עמה קשר. מהמשטרה נמסר כי כאשר רננה הגיעה למסור את תלונתה, החוקרים הציעו לה לעבור למקלט לנשים מוכות, אולם היא סירבה. מהחקירה עולה כי ינקלביץ' ברח ביום שישי משירות המילואים שלו עם רובה שקיבל שם. מדובר צה"ל נמסר שהמשטרה הצבאית לא קיבלה ממשטרת ישראל כל דיווח על כך שלינקלביץ' יש רקע קודם של אלימות במשפחה. "אם היה מתקבל דיווח כזה שירות המילואים שלו היה מוקפא", נמסר מצה"ל.

טראומות כפולות

ידוע שפגיעות נפשיות ורגשיות בעקבות חשיפה לאלימות פוליטית מועצמות על ידי טראומות מהעבר.³⁵ לענייננו, עבור נשים, חשיפה קודמת לאלימות על בסיס-מגדרי או מיני היא מקור מרכזי לטראומה קודמת. במקרים מסוימים טראומה שנגרמה בעקבות אלימות פוליטית יכולה לעורר טראומה מהעבר ובכך להוביל למצב נפשי חמור ומסובך יותר. מרבית המרכזים המטפלים בטראומה על רקע לאומי אינם מודעים לסכנה של "טראומה כפולה" בקרב הנשים הפונות ולכן אין בנמצא כל תיעוד של מספר הנשים שאובחנו כבעלות טראומה כזו. יתר על-כן, בשל חוסר המודעות לאפשרות של טראומה "כפולה" בקרב נשים אין בנמצא מסגרות טיפוליות המאפשרות לנפגעות לקבל את התמיכה הייחודית שלה הן זקוקות. במהלך שנת 2004 דווח באחד ממרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ואונס על צעירה אשר היתה נוכחת בפיגוע התאבדות והגיעה כנפגעת הלם לבית החולים. במהלך הטיפול הנפשי שקיבלה בבית החולים נזכרה לראשונה בגילוי עריות שעברה בילדותה. הצעירה הופנתה לקבוצת תמיכה שמפעיל מרכז הסיוע המקומי.

ניתוח הבדלים בין נשים בדרגות שונות של קרבה לאלימות הראה שנשים שהיו קורבנות או קרובות לקורבנות של אלימות פוליטית או של אלימות נגד נשים היו מדוכאות יותר מאשר נשים שלא היו קורבנות או קרובות לקורבנות. הנשים המדוכאות ביותר היו אלה שהיו קורבנות של אלימות נגד נשים או קרובות לקורבנות של אלימות מסוג זה (3.2), אחריהן נשים שהיו קורבנות של המצב הפוליטי או קרובות לקורבנות של אלימות מסוג זה (2.74). והנשים הכי פחות מדוכאות הן אלה שלא נמצאו בקרבה מיידית לאלימות (2.01). כפי שניתן לראות בתרשים 3, נשים שהיו בעבר קורבנות לאלימות על בסיס מגדרי או מיני הן אלה הסובלות ביותר מדכאון וחרדה. ממצא זה מצביע על כך שמקרב כלל הנשים

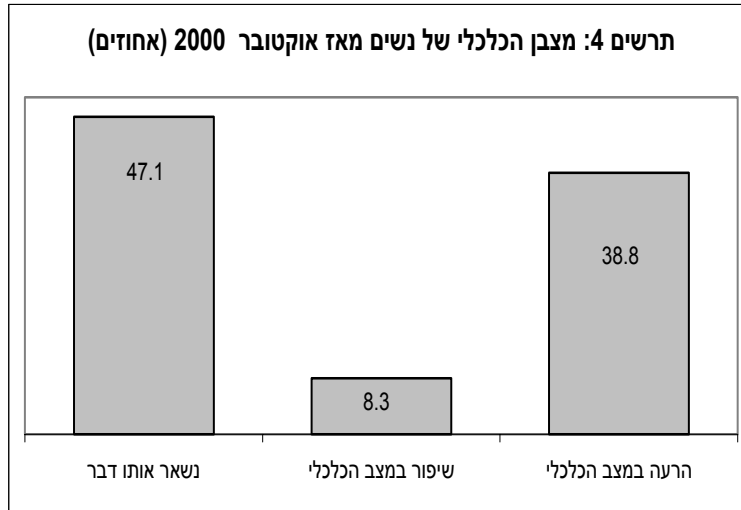
נשים אלו הן פגיעות במיוחד במצב של אלימות פוליטית.³⁶

5. השפעת הסכסוך על חולשתן הכלכלית של נשים בישראל

”הסכסוך משפיע על המצב הכלכלי והמצב הכלכלי – על המורל של האזרח/ית. בנוסף לכך הביטחון האישי נפגע, ובמקרה זה גם מצב כלכלי טוב לא יכול לעזור. ובכל מקרה מצב הנשים גרוע יותר משל גברים.” (אשה משדרות)

קושי כלכלי מהווה את אחד ממקורות המצוקה הבולטים שעליו דיווחו הנשים, ובמיוחד נשים המשתייכות לקבוצות סוציו-אקונומיות מוחלשות. **38.8% מהנשים דיווחו שמצבן הכלכלי הורע במהלך ארבע השנים האחרונות**, ו-16% הביעו חשש לאבד את בתיהן בגלל חובות או איבוד מקור פרנסה. רק 8.3% דיווחו שמצבן הכלכלי השתפר בתקופה הנדונה. ידוע כי יצוג היתר של נשים במעגל העוני גורם להן להיות פגיעות יותר למיתון כלכלי, ואולם, האחוז הגבוה של נשים שדיווחו על החמרה במצבן הכלכלי מראה שהנזק שנגרם מפאת המיתון הכלכלי נוגע לא רק לנשים העניות ביותר אלא גם למעמדות הביניים.

רמת ההכנסה של נשים, בכל המעמדות הכלכליים, היא נמוכה באופן משמעותי מזו של גברים. כתוצאה מכך הן מצויות בעמדת נחיתות בתקופות של אבטלה בהן מקורות התעסוקה מצטמצמים. גורם נוסף לפגיעות הכלכלית של נשים היא העובדה שעליהן נופלת האחריות העיקרית לתפקודו של משק הבית. בזמן שמקורות ההכנסה מידלדלים, נשים "מותחות" את הכנסותיהן כדי לעמוד בחובות החברתיים ובצרכים הכלכליים הכרוכים בניהול משק הבית. זהו המצב, ללא כל צל של ספק, במשקי הבית החד-הוריים, אך למעשה גם במרבית משקי הבית האחרים, כולל אלו של זוגות נשואים. **41.7% מהנשים דיווחו על כך שהן המטפלות העיקריות בילדים במשפחתן**, 7.2% הן המטפלות העיקריות בהורים זקנים או בבני משפחה חולים, ו-67.2% נושאות במרבית המטלות הכרוכות במשק-הבית. למרות העבודה האינטנסיבית בין כותלי הבית, 64% מהנשים הן גם מפרנסות, מהן 23% מפרנסות יחידות, ו-9.8% נוספים מגדירות את עצמן כמפרנסות משניות.

לסיכום, מצבן הכלכלי של נשים הורע למרות העובדה שהן עובדות בתוך הבית ומחוצה לו. מעבר לכך, חלק ניכר מעבודתן אינו מוערך כראוי, מכיוון שהוא מסווג כ"טיפול אמהי", ולא כ"עבודה".

העימות הישראלי-הפלסטיני גבה מהחברה הישראלית מחיר כבד בתקופת האינתיפאדה השנייה. המחיר הקשה ביותר התבטא באובדן חיי אדם, אך במקביל לירידה בביטחון האישי ניכרה גם פגיעה קשה בביטחון החברתי-כלכלי של האוכלוסייה בישראל. פגיעה זו אינה אחידה בכל מגזרי החברה. הנפגעים העיקריים מהידרדרות המצב הכלכלי

ומהמדיניות הכלכלית הממשלתית הן **השכבות החלשות**. גם הפגיעה בנפש אינה אחידה בכל שכבות האוכלוסייה: העניים נפגעים יותר מפעולות הטרור גם בהיבט זה.³⁷ **נשים מהוות רוב בקרב השכבות החלשות והנוזקות בישראל**, ותלותן בשירותים החברתיים ובקצבאות גדולה יותר.

משנת 2002 קיצצה הממשלה באופן ניכר בכל קצבאות המוסד לביטוח לאומי. הפגיעה החמורה ביותר הייתה בקצבאות הבטחת הכנסה ובדמי האבטלה. גמלת הבטחת הכנסה והשלמת הכנסה ניתנות לאנשים שאין בכוחם להבטיח לעצמם הכנסה מינימלית. מטרתה לאפשר קיום בסיסי. **נשים מהוות כ-65% ממקבלי גמלה זו**.³⁸ בחוק ההסדרים לשנת 2003 קוצצו גמלאות אלו באופן משמעותי בשני מישורים: הקשחת הקריטריונים לזכאות – וצמצום סכום הגמלה. גם קצבאות הילדים נפגעו בשנים האחרונות: הקצבה נשחקה מאחר שלא עודכנה לפי השכר הממוצע במשק בינואר 2002 ובינואר 2003. בפברואר 2002 הוחלט על קיצוץ של 12% בקצבה, ובאפריל 2002 הוחלט על קיצוץ נוסף בשיעור של 4%.³⁹ הממצאים שעלו מניתוח התשובות לשאלונים מצביעים על כך שמספר רב של נשים סובלות במיוחד מההשלכות היומיומיות של המשבר הכלכלי, מצב אותו פירשנו כנובע מיכולת ההתפרנסות הנמוכה שלהן ומכך שהאחריות העיקרית להחזקת משק-הבית נופלת בחלקן. מחקר אחר, שבחן את מידת הביטחון האישי בקרב תושבות מערב ירושלים מאשר אף הוא את חשיבותו של המרכיב הכלכלי בתחושת ביטחון זו. תוצאותיו מראות על **תלות משמעותית בין הרגשת הביטחון האישי ורמת ההכנסה האישית**.⁴⁰ במסגרת הנחיתות הכלכלית הגורפת של נשים בישראל, אלה השייכות למעמד חברתי-כלכלי נמוך פגיעות יותר באופן מובהק. הדבר בא לידי ביטוי בדיכאון ובתחושה נמוכה של רווחה בקרב נשים החיות בעוני.

לסיכום חלק זה, נעלה כמה היבטים נוספים שיש להביא בחשבון:

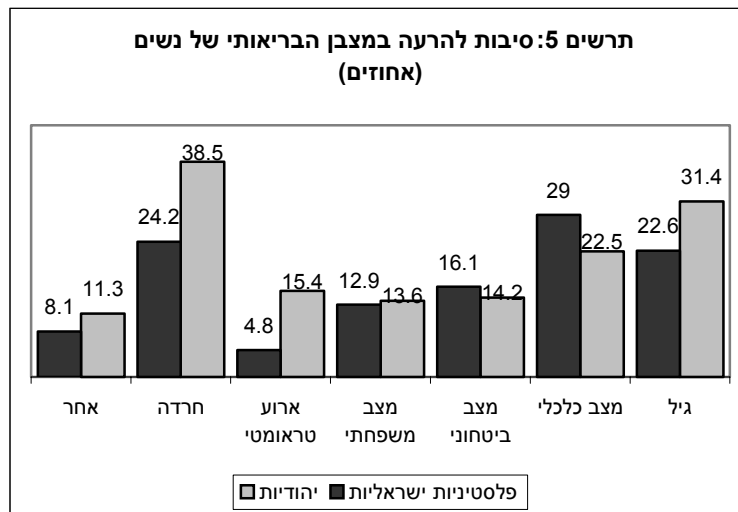
- אצל הנשים שהביעו תחושת חרדה על כך שהן עלולות לאבד את בתיהן, הסיבות העיקריות היו מצוקה כלכלית ואפליה גזענית. ממצאים אלה שונים מאלו שמוצגים בדרך כלל בכלי התקשורת הישראליים, שמדגישים את החוויה הטראומתית שבאיבוד בתים בעקבות פינוי הישובים היהודיים מרצועת עזה ומחלק קטן מהגדה המערבית.⁴¹
- לגברים מקבוצות שוליים בחברה הישראלית יש יצוג-יתר בקרב הפצועים וההרוגים בפעילות מבצעית. כתוצאה מכך, נשים מקבוצות אלה חשופות יותר לשכול, כמו גם להפסד כלכלי וחברתי.⁴²

- האפשרות "לקנות" ביטחון אישי על ידי נסיעה ברכב פרטי, שימוש במוניות או בילוי במקומות בטוחים מוגבלת בהרבה כאשר מדובר בנשים עניות, דבר שגורם להן להיות חשופות יותר לפיגועי מתאבדים במרחב הציבורי ובתחבורה הציבורית.
 - אזורים מסוימים בארץ שנחשפו באופן מוגבר להתקפות חמושות מצד הפלסטינים הם אזורים שבהם שוררים אבטלה ועוני ארוכי שנים. דוגמה מובהקת לכך היא העיירה הדרומית שדרות. בשדרות, בה חצי מהנשים דיווחו שהן אינן מועסקות ו-35% ציינו שמצבן הכלכלי החמיר בשנות האינתיפאדה, רמות הרווחה האישית, הלאומית והמגדרית היו נמוכות במיוחד. נשים אלו שנחשפו בשנתיים האחרונות להתקפות של טילי "קסאם" שייכות ברובן לקבוצות מוחלשות בחברה הישראלית: מזרחיות, דתיות ועולות חדשות. השוואת תחושת הרווחה האישית של נשים תושבות שדרות (2.83, "די מרוצה") ונשים הגרות בשטחים (4.30, "מרוצה") מצביעה על פער גדול מאוד לטובת הרגשת הרווחה האישית של נשים הגרות בשטחים.
 - קבוצה אחרת שענתה על השאלונים כללה נשים פלסטיניות אזרחיות מדינת ישראל, השייכות לאחת הקבוצות המוחלשות ביותר בחברה הישראלית. בנוסף על פגיעותן הכלכלית, נשים אלו מוצאות את עצמן לעיתים קרובות במילכוד כאשר הן נדרשות להתמודד עם אלימות פוליטית: **כישראליות** גם הן חשופות לפיגועי התאבדות של מתאבדים פלסטיניים מן השטחים הכבושים. ואילו **כפלסטיניות** הן נמצאות תחת איום להפוך קורבן לזעמו של הציבור היהודי בעקבות פיגוע, או לפיגוע על ידי מחבל יהודי, בנוסף על החשיפה היומיומית שלהן לגזענות. 13.7% מהמשיבות הפלסטיניות לשאלון שלנו דיווחו על כך שסבלו מפגיעה על רקע גזעני ו-7.8% מהן דיווחו שסבלו מפגיעה מידי כוחות הביטחון.
- נשים פלסטיניות סובלות באופן משמעותי יותר מדכאון מנשים יהודיות והביעו תחושה נמוכה יותר של סיפוק מרווחתן הלאומית. אך תחושת הרווחה האישית שלהן היתה למעשה גבוהה יותר, ובסך הכל הן **פחות** חרדות מהנשים היהודיות. את הממצא המפתיע הזה אפשר לייחס אולי לרמות שונות של ציפיות מהחברה להגן על ביטחונן האישי כמו גם למוסכמות חברתיות הנוגעות לאופני ביטוי והחצנה של רגשות אישיים.

6. השפעת הסכסוך על מצבן הבריאותי והנפשי של נשים בישראל

א. בריאות

"אנחנו הנשים הן המשלמות העיקריות של מחיר המלחמה. אנו הנפגעות האמיתיות ואף אחד לא חושב לטפל, לתמוך, לשקם אותנו" (נכתב בידי אישתו של גבר הסובל מהלם קרב) 27.7% מהנשים דיווחו כי מצב בריאותן הידרדר בתקופת האינתיפאדה השנייה. רק 2.3% דיווחו כי הוטב. שלוש הסיבות הרווחות להרעה במצב הבריאותי הן חרדה (34.5%), גיל (29.8%) ומצב כלכלי (24.3%). אך נשים יהודיות ופלסטיניות נבדלות זו מזו בסיבות שהן מייחסות להרעה במצבן הבריאותי. בשעה שיותר נשים יהודיות (38.5%) מאשר פלסטיניות (24.2%) מדווחות שחרדה היא מקור ההרעה במצבן הבריאותי, נשים פלסטיניות מציינות את המצב הכלכלי כסיבה השכיחה ביותר (29% מול 22.5% מהנשים היהודיות). אצל שתי הקבוצות הלאומיות בנפרד, מופיע הגיל כגורם להרעה במצב הבריאותי רק במקום השלישי.

מתח וחרדה יכולים להשפיע גם על הפוריות והרבייה. אשה מגוש קטיף מספרת: "הנקתי את ילדי מרגע לידתו. הוא נולד חודשיים לפני פרוץ האינתיפאדה: עד המהומות הנקתי אותו 'מלא' והכל היה טוב. כשהתחיל הבלאגן הייתי אצל הורי שגרים במרכז הארץ, ושם ההנקה עדיין היתה בסדר. איך שהגענו לגוש התחילה ירידה משמעותית בחלב, וביום שהלכתי לבקר את ילדי משפחת כהן שנקטעו להם הרגליים, באותו יום התייבשתי ולא היתה בי טיפת חלב. חזרתי מזועזעת מהביקור, ורצתי לקנות סימילאק לבני".⁴³

קרוב לחצי מהמשתתפות (49.8%) מדווחות שמצבן הרגשי הורע ורק 5.6% אומרות שהשתפר. הגורמים השכיחים ביותר למצוקה רגשית הם ביטחון לאומי (45.3%) חרדה כללית (34.3%) וקשיים כלכליים (30.4%). מצב רוחן של הנשים, בממוצע, הוא לא טוב מאוד ולא רע מאוד. אך היו כמה גורמים אשר סומנו כתורמים למצוקתן באופן מוגבר: רגשות זעם וכעס, עייפות רגשית, חוסר אונים, ייאוש, חרדה ותחושת עצבנות, ותחושת פגיעות. אשה אחת כותבת: "יש לי פחד מזה שהבן שלי עומד להתגייס; פחד שיקרה משהו וכל המשפחה תיפגע בבת אחת. ובעיקר תחושת חוסר אונים ויאוש. הרגשה שאין שום דרך לפתרון הסכסוך; תחושת אשמה על כך שעם אחד סובל תחת רגלינו. וגם פחד קשה על כך שבבת אחת יפלו אויבים ששונאים אותנו וירצחו קהילות שלמות."

הממצא המפתיע ביותר היה ש"הצורך להיות חזקה בשביל אחרים" דורג במקום הגבוה ביותר בשאלון מצב הרוח. ממצא זה מקבל תימוכין גם מהדיווח של המרואיינות על חובת הטיפול בילדים המוטלת עליהן ועל כך שהסברת המצב הפוליטי והמציאות המלחמתית נופלת בעיקר על כתפיהן. לנשים קשה יותר מגברים לחמוק מההתמודדות עם ילדיהן הנמצאים בבית והן חשות יותר מן הגברים צורך לעזור להם להתמודד עם המציאות הפוליטית. 35.2% מהמשיבות מדווחות שהן אלו המדברות עם הילדים על ארועים בטחוניים ועוד 53% חולקות את האחריות עם בני זוגן. בדומה, רוב הנשים (59%) מדווחות על כך שעובדת היותן אימהות השפיעה במידה רבה על אופן ההתמודדות שלהן עם האלימות הפוליטית. אשה משדרות כותבת כך: "המצב מגביר את החרדה אצל נשים – במיוחד האימהות. יש נשים שלא מאפשרות לילדים לצאת. הילדים בלי חופש ובלי חברים, ולנשים קשה עם כל הילדים בבית."

ב. רווחה

תחושת הרווחה הכללית של נשים היא נמוכה מאוד. מידת הסיפוק שלהן מרווחתן האישית היתה 58.3% (בהשוואה לנתונים סטטיסטיים ממדינות מפותחות שמדווחים על רמת סיפוק מרווחה אישית של 76%-70%), מידת הסיפוק של נשים בישראל מרווחתן הלאומית נמוכה במיוחד, והיא עומדת על 34.8% (בהשוואה ל-61%-55% במדינות מערביות).⁴⁴ לבסוף, מידת הסיפוק שלהן מהרגשת הרווחה שלהן כנשים נמוכה אף היא: 38.4%. סולם שביעות הרצון מהרגשתן כנשים נבנה לצורכי המחקר הנוכחי ולפיכך אין אפשרות להשוותו עם תוצאות סטטיסטיות עולמיות. הניתוח הסטטיסטי מגלה **קשר מובהק בין רווחה אישית**

לרווחה לאומית. יחד עם זאת, הקשר הגבוה ביותר שנמצא הוא בין רווחה כאשה לבין רווחה לאומית, וגם בין רווחה כאשה לבין רווחה אישית. לפי פרשנויותיהן של הנשים עצמן, רווחתן האישית והלאומית קשורות רק באורח בינוני למצב הלאומי-ביטחוני, אך מעניין כי רווחתן כנשים נמצאה במתאם הגבוה ביותר למצב הביטחוני.

ג. פנייה לסיוע ותמיכה

“לטעמי, נשים אינן מטופלות באופן נכון או שאינן מטופלות כלל – בכל הנוגע להשפעת הסכסוך עליהן. הסכסוך הוא במהותו ‘גברי’, ‘צבאי’, ‘מלחמתי’. תפקידן של הנשים נתפש כשולי, ‘עורפי’ ו/או כמובן מאליו. מצאתי שחיקה רבה אצל נשים בתחום בו אני עובדת (כמורה) בגלל הצורך הבלתי פוסק לתמוך – הן כנשים עובדות והן כאמהות – באחרים. אני מצפה מכל ארגון נשים שהוא (שלא לומר – ממעצבי מדיניות!) לזכור גם את הפן הזה, הנוגע לכולנו.” (מורה מירושלים)

על אף הדיווחים על מצב הרוח המדוכדך, על רמות החרדה הגבוהות ועל תחושות מצוקה, נשים ישראליות אינן נוטות לפנות לקבלת סיוע מקצועי. מספר גבוה של משיבות (14%) לא ענו האם במהלך ארבע השנים האחרונות פנו לעזרה פורמלית או ממסדית. מתוך אלה שענו לשאלה, רק 34.6% ציינו שפנו לקבלת סיוע מקצועי. שלוש מקורות הסיוע אליהן פנו נשים היו טיפול נפשי (14.6%), טיפול רפואי (12.7%) ולשכות רווחה (9.6%). ארגוני נשים וקבוצות תמיכה, אצל כלל הנשים, מופיעים רק כמקור הרביעי לתמיכה. יחד עם זאת, נמצאו הבדלים במקורות הפנייה בין נשים יהודיות ופלסטיניות. בעוד שהנשים היהודיות פונות בעיקר לשלושת מקורות העזרה המוזכרים לעיל, נשים פלסטיניות פונות לעזרה **באותה המידה** גם לארגוני נשים ולקבוצות תמיכה. בניגוד לפניה לעזרה פורמלית, נשים ישראליות אינן מהססות לבקש סיוע ותמיכה מקרובי משפחה וחברים. אחת הנשים מגוש קטיף אומרת: “מספר דברים עזרו לי להתמודד. בראש ובראשונה האחריות שלי כאשה וכרעיה. אני גם יודעת שאם אני לא אנסה לשמור על אורח חיים נורמלי ושפוי אני אצא משוגעת. אני גם אומרת לעצמי שזה שיש מרגמות זו עובדה קיימת, שצריך להזהר ממנה אך לא לתת לה לנהל את חיי. עם כל הפחדים והחששות אני שולטת בחיים שלי.”⁴⁵ יתכן שנשים לא פונות לקבלת עזרה מקצועית מכיוון שהמנגנונים הקיימים אינם מותאמים לצרכיהן, או שאין בנמצא מספיק אפשרויות לקבלת תמיכה, כפי שמעידה אשה מהעיירה

שדרות: "טבעי שנשים סובלות יותר – [אך] אין מספיק הסברה ואין שירות פסיכולוגי בשדרות כמו שצריך להיות."

7. מסקנות המחקר:

"אני חושבת שאשה יכולה הרבה-הרבה להשפיע על החברה שלנו, ואשה לאשה הכי הכי יכולה להשפיע מפני שלנשים יש יותר כוח מגברים. זה מתבטא בזה שנשים יולדות ומגדלות את הילדים וגם עובדות בחוץ וגם בבית, בקיצור במשרה מלאה. ולכן לאשה יש יותר כוח להשפיע מפני שהן מבינות אחת את השניה. ויש לי המון המון מה להוסיף חבל שהדף קצר והזמן אזל. שירבו מחקרים כאלה בישראל." (אשה משדרות)

בסופו של השאלון אפשרנו לנשים להוסיף התייחסות לנושאים כרצונן. נשים רבות בחרו לספר לנו על הדרך בה הן רואות את תפקידן של נשים בסכסוך המזוין הישראלי-פלסטיני וגילו בכך את הבנתן המלאה לכך שחוויותיהן של נשים נדחקות לשוליים. אחרות בחרו לכתוב על אמונתן בכוחן של נשים ובפוטנציאל שלהן בתור אלה ש"מתחזקות" את החברה ודואגות לילדיהן לבעליהן. תקוותיהן בנוגע לעתיד קשורות למגוון רחב של נושאים, החל מאהבתן לילדיהן, משפחתן וחברים, דרך ביטחון ויציבות כלכליים ועד האמונה באלוהים ובתחושה של ביטחון לאומי. טרדותיהן של נשים, במילים אחרות, קשורות קשר בל-ינתק לתפקידן במשפחה ובחברה. **לסיכום פרק זה:**

- השפעת האלימות הפוליטית על נשים **מועצמות**, בכוח או בפועל, על ידי תפקידיהן כמטפלות רגשיות ופיזיות בילדים, גברים וזקנים, על ידי חשיפת-היתר שלהן לאלימות על בסיס מגדרי ומיני, ועל ידי חולשתן הכלכלית.
- למרות רמת מצוקה נפשית גבוהה ועייפות רגשית, נשים **אינן נוטות לפנות לסייע מקצועי**. יתכן שהדבר נובע מכך שהמסגרות הקיימות אינן מותאמות כראוי לצרכיהן האמיתיים. הן נוטות יותר לפנות לחברים ולמשפחה כדי לקבל תמיכה, אך סולידריות חברתית זו אינה מספיקה תמיד במקרים של פגיעות חמורות.
- **נשים מקבוצות שוליים**, בעיקר אלה החיות בתנאים חברתיים-כלכליים גרועים (כדוגמת נשים פלסטיניות-ישראליות ועולות חדשות רבות, ונשים רבות ממוצא מזרחי) **פגיעות במיוחד** להשפעות הסכסוך המזוין בעטיים של ההידרדרות הכלכלית, השכול בעימותים צבאיים, וחשיפת היתר שלהן להתקפות חמושות על אזרחים.

פרק ב'

מדיניות הצבא הישראלי בנוגע לנשים פלסטיניות בשטחים הכבושים באינתיפאדה השנייה

מהלך האינתיפאדה השנייה (2000-2005) התאפיין בפגיעה חמורה ומתמשכת במרקם החיים האזרחי בשטחים הכבושים. פגיעה מתמשכת זו ניכרת באופן יחודי בחייהן של נשים, נערות וילדות פלסטיניות.⁴⁶ הפעולות הצבאיות של הצבא הישראלי יצרו בעיות רבות של קושי בנגישות למים נקיים, לשירותי בריאות ולחינוך, וכן בעיות של התמודדות קשה בטיפול בילדים, בחולים, בזקנים ובפצועים אשר הועצמו בשל העדר מערכת תמיכה אזרחית או תשתיות מתאימות בשטחים הכבושים.

לנשים הרות יש במיוחד קושי רב בנגישות לטיפולים בריאותיים, טיפול טרום לידתי, או טיפול בהריון בסיכון גבוה.⁴⁷ זכותן לבריאות מופרת גם על ידי מניעת רצף טיפולי, הנגרם בשל קשיי תנועה, עמידה ממושכת במחסומים והחזרתן התכופה לבתייהן במקרים בהם הן צריכות להגיע לטיפול בריאותי בתוך השטחים הכבושים או בישראל. הדבר עולה לעיתים בחייהן.⁴⁸ לא ידוע מספרן המדויק של נשים אשר נפגעו כתוצאה ישירה מנוכחות צה"ל בשטחים. חלק מההפרות שתועדו על ידי ארגון "בצלם" כוללות: איבוד תינוק בגלל מחסומים ועיכוב טיפול רפואי,⁴⁹ אשה כורעת ללדת המאולצת לרדת מן האמבולנס ולחזור לביתה,⁵⁰ שימוש באשה הרה בחודש התשיעי להריונה כמגן אנושי לחיילי הצבא הישראלי.⁵¹

מספר הנשים והילדות אשר נפגעו על ידי צה"ל בתקופת האינתיפאדה השנייה עומד על 151. לרוב, נשים אינן שייכות לכוחות החמושים הפלסטינים, ולכן רובן המכריע נהרגו כשנקלעו להתנגשויות בלב אזורים מאוכלסים או במסגרת התנקשויות של ישראל בפעילים פלסטינים. חלק מהנשים נהרגו מירי צלפים. אירועים אלו התרחשו בזמן נסיעה לעבודה או ללימודים, או בשל יציאה מהבית בעת עוצר, למשל למטרת תליית כביסה. אחרות מתו לאחר שנאסרה כניסתם של אמבולנסים לאזור שבו התנהלו חילופי אש, או שנמנע מהן טיפול רפואי. מספר רב ביותר של נשים נהרגו בתוך ביתן או בסמוך לו. מספר נשים נהרגו על ידי חיילים בשל חשד לפעילות חמושה: נשים שניסו לדקור חיילים במחסומים, נשים שנחשדו כמחבלות מתאבדות או נשים שנתפסו עם מטעני חבלה וכלי נשק.⁵² בארבע השנים האחרונות, בהן נהרגו כ-3,270 פלסטינים עקב פעילות כוחות

הביטחון הישראליים בשטחים הכבושים, נפתחו רק כ-63 חקירות מצ"ח בנוגע למוט אורחים פלסטינים, וכ-28 חקירות בעקבות פציעת אורחים פלסטינים.⁵³ הצבא אינו מוסר נתונים על פי קריטריון מגדרי של תיקי מצ"ח, לכן לא ידוע כמה מקרי הריגה של נשים ונערות אכן נחקרו.

יצוין כי ישנו קושי רב בתיעוד הפרות זכויות הנשים הפלסטיניות בשטחים, בשל המספר הקטן של תלונות מצד נשים פלסטיניות, בעיקר בכל הנוגע לנושאים כמו הטרדה מינית, בין היתר בשל הטאבו הקיים בחברה הפלסטינית סביב נושאים של אלימות מינית. על כן גדולה חשיבותם של ארגוני זכויות אדם וארגוני נשים כמייצגים את מצבן הייחודי של הנשים האלה. יתר על כן, הנזק שנגרם למרקם החברה הפלסטינית השפיע באופן עמוק על נשים אשר סופגות כמות גדולה של לחץ ושל אלימות בתוך המשפחה ובחברה כולה. הנשים הפלסטיניות עומדות מול תביעות הולכות וגדלות לשמש כמטפלות וכמפרנסות בחברה הפלסטינית המצויה במשבר. עם זאת, חופש התנועה והפעולה שלהן מוגבל, והן אלו הסופגות את הכעס והתסכול מקרובי משפחתן הגברים, החשים מושפלים משום שאינם יכולים למלא את תפקידם המסורתי כמפרנסים וכמגני המשפחה.⁵⁴

אחד השינויים באופי המאבק הפלסטיני בתקופת האינתיפאדה השנייה מתבטא בגיוס נשים לפיגועי התאבדות כנגד אזרחים ישראלים. ארגוני הטרור המבצעים את הפיגועים "מבקשים לנצל את היתרונות הגלומים" (לשון צה"ל) בהפעלתן של נשים לצורך ביצוע פיגועים בעיקר בתחומי מדינת ישראל. זאת מתוך ניצול ההנחה הישראלית המוקדמת לפיה נשים, ילדים וזקנים אינם מעורבים בפעילות טרור. עד היום ביצעו שמונה נשים פלסטיניות פיגועי התאבדות כלפי מטרות ישראליות. כתוצאה מפיגועים אלה נהרגו 39 אזרחים ישראלים ונפצעו כ-300. מאז ספטמבר 2000 נעצרו ע"י כוחות הביטחון הישראליים מעל ל-50 נשים שביקשו לבצע פיגועי התאבדות או שסייעו בביצוע פיגועים.⁵⁵

בסה"כ מוחזקות בישראל כ-100 אסירות פלסטיניות כעצירות ביטחוניות.⁵⁶ חלק מהן נעצרו לפני גיל 18. הן מוחזקות בתנאי בידוד ולעיתים אף נאלצות ללדת בכלא.⁵⁷ האסירות לנות על הרצפה וחיות בצפיפות רבה. הן אינן רשאיות ליצור קשר טלפוני סדיר עם משפחותיהן ולעיתים נמנעת מהן האפשרות לקבל ביקורים משפחתיים ובגדים נקיים.⁵⁸ מבחינה רשמית מוחזקות האסירות במעצר מינהלי, לעיתים מבלי שנמסרה להן סיבת המעצר. נשים מספרות על עינויים בחקירות השב"כ, לרבות מניעת שינה ואוכל, טלטולים בחקירות, וחקירות הנמשכות שעות ארוכות מידי יום.⁵⁹ ישנם גם דיווחים על איומים באונס בידי חוקרי השב"כ.⁶⁰ בשנים האחרונות הוגשו עתירות לבג"צ נגד שירות בתי הסוהר

בבקשה לאפשר לאסירות הפלסטיניות לממש את זכותן לחינוך ולגשת לבחינות הבגרות, לבטל את ההגבלות שחלות על האסירות בכלא "נווה תרצה" ולאפשר להן להיפגש עם עורכי דינן.⁶¹

מדינת ישראל פוגעת גם במעמד האישי והמשפחתי של נשים וילדים פלסטינים. נשים פלסטיניות מישראל או מהשטחים הכבושים נאלצות לחיות בהפרדה מבני זוגן, וילדים נאלצים לחיות בלי שני הוריהם, בניגוד לאמנה לזכויות הילד עליה חתומה ישראל. זאת לאחר קבלת חוק האזרחות (יולי 2003) הקובע איסור על הגשת בקשות חדשות לאזרחות על ידי "זרים ממוצא פלסטיני", לרבות במקרים של איחוד משפחות. כמו כן נאסר שדרוג מעמד של פלסטינים הנמצאים בתהליכי התאזרחות בישראל.⁶² בכך, פוגעת ישראל בזכותן של נשים פלסטיניות להינשא ולהקים משפחה, זכויות אשר נשים רבות מחשיבות כקשורות קשר הדוק בזכות למימוש עצמי וליכולתן למצוא את מקומן בחברה אליה הן משתייכות.⁶³ השלכה נוספת של מצב ענינים זה היא מניעת זכויות בסיסיות, כגון הזכות לקבלת שירותי בריאות לילדיהן של נשים פלסטיניות אשר נישאו לאזרחים ישראליים.⁶⁴ כל הפגיעות הייחודיות הללו אינן מוכרות על ידי ממשלת ישראל.⁶⁵ עמדתה הרשמית של ישראל גורסת כי ישראל מעניקה סיוע והגנה לנשים פלסטיניות בשטחים הכבושים מתוקף היותן "אנשים מוגנים" כהגדרתם בחוק הבינלאומי. בפועל, כמתואר בדו"ח זה, נשים ונערות פלסטיניות אינן מקבלות את ההגנה המתאימה לפי האמנות הבין-לאומיות לזכויות האדם, כדוגמת האמנה למניעת כל סוגי האפליה כנגד נשים (CEDAW). הסניף הישראלי של ארגון הנשים WILPF (הליגה הבינלאומית של נשים לשלום וחופש) פנה אל רשויות הצבא בבקשה לסייע לנשים פלסטיניות. תשובת הצבא הייתה ש"אין זה מתפקידו של הצבא להגן על אזרחים פלסטינים".⁶⁶

ממשלת ישראל טרם ענתה לשאלות שהוצגו בפניה בנוגע לזכויות הנשים החיות תחת סכסוך אלים. הדבר משקף את האטימות הממסדית כלפי הסוגייה המגדרית. נכון להיום, בתי המשפט בישראל, לרבות בתי הדין הצבאיים בשטחים הכבושים והפרקליטות (האזרחית והצבאית) אינם עוברים כל הכשרה של מודעות ורגישות מגדרית בהקשר של הסכסוך. בנוסף, אין כל עדות לקיומה של גישה מגדרית המופנמת בתחקירים הפנים-צבאיים על ידי מפקדים, לצורך הפקת לקחים מבצעיים.⁶⁷ תחקירים צבאיים כאלו נפתחים לרוב רק בעקבות פניות של ארגוני זכויות אדם ומסקנותיהם נותרות חסויות. החיסיון המוחלט נחוצ, לדברי הצבא, על מנת להעניק לחיילים את החופש לספר בתחקירים את כל האמת על האירוע שהתרחש בזמן הלחימה.⁶⁸ עם זאת, לאור העובדה שידם של מרבית

הקורבנות הפלסטינים ומשפחותיהם אינה משגת סיוע משפטי או סעד מארגון זכויות אדם שינהל עבורם מאבק משפטי, רבים הסיכויים שמקרים רבים ייסגרו ברמה היחידתית, ועל פי רוב לא יגיעו לכדי חקירה פלילית.⁶⁹

שלושה כלים עיקריים המנחים את עבודת הצבא ביחס לנשים ונערות בשטחים הכבושים:

- לאחרונה פותחה לומדת מחשב, בשיתוף הפרקליטות הצבאית, על "כללי התנהגות במהלך עימות מזוין" אותה אמורים ללמוד כל הלוחמים והיוצאים לשירות מבצעי בשטחים. הלומדה מקיפה נושאים שונים, ומטרתה להבהיר לחיילים עקרונות בסיסיים בדיני מלחמה ובדין ההומניטרי. עניינן של נשים נכלל בפרק "יחס לאוכלוסיות מיוחדות".⁷⁰

- בפנקס המחולק לחיילים המשרתים בשטחים הכבושים, ובו מצויינים כללי התנהגות כלפי האוכלוסייה הפלסטינית מופיעות שתי התייחסויות הנוגעות לנשים: "התעללות או השפלה אסורות לחלוטין, יש להקפיד במיוחד שלא לפגוע בנשים, זקנים, חולים וילדים." וכמו כן: "ככלל, בידוק פיסי של נשים יתבצע על ידי חיילות/שוטרות בלבד, אלא אם כן הן חשודות בפעילות חבלנית עוינת. עם זאת במידת הצורך ניתן לבקש מאשה להסיר את הצעיף המכסה את ראשה ופניה לצורך זיהוייה".

- ב"יחידת המעברים", המאיישת את המחסומים, חצי מן המשרתות הן חיילות שאמורות לבדוק את נשים פלסטיניות העוברות במחסומים. ואולם, על אף ניסיונות הצבא ליצור כללי התנהגות מסודרים שיצמצמו את הסיכוי להפרות זכויותיהן של נשים, לא ברור מהי מידת האכיפה שלהם. בניגוד למשאבים ולידע המופנים לטיפול בהבטים מגדריים בתוך שורות הצבא, הרי שתשומת הלב המוקדשת להבטים המגדריים של הפעילות המבצעית-מלחמתית של הצבא היא מועטה.

לסיכום, מדינת ישראל והצבא הישראלי אינם פועלים די הצורך על מנת להגן על זכויותיהן הייחודיות של נשים פלסטיניות המתגוררות בשטח כבוש. הם אינם מספקים הכשרה בעלת רגישות מגדרית מספקת לחיילים והם אינם פועלים על מנת לבצע תחקירים של ארועים הקשורים להפרות זכויותיהן של נשים.

פרק ג'

מעורבות פוליטית של נשים ביישוב הסכסוך

1. שילובן של נשים ישראליות בניהול הסכסוך ובנסיונות להגיע להסדר מדיני

"מועצת הביטחון של האו"ם... באשרה פעם נוספת את תפקידן החשוב של נשים במניעתם של סכסוכים ובחתימה לפתרוןם בדרכי שלום, מדגישה את החשיבות שבשותפותן השווה ומעורבותן המלאה בכל מאמץ להשכנת שלום וביטחון, ואת הצורך להרחיב את מעורבותן בתהליכי קבלת ההחלטות בכל הקשור למניעתם של סכסוכים ולחתימה לסיכום..." (מתוך החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם, אוקטובר 2000)

על פי סקר שפרסם ארגון "נעמת" בחודש מרץ 2005, 63% מהציבור בישראל מעוניין במידה רבה שנשים יהיו מעורבות יותר בנושאים מדיניים וכן בתהליכי המשא ומתן לשלום.⁷¹ בשאלונים העומדים בבסיס דו"ח זה השיבו כ-85% מהנשים כי לדעתן יש לנשים כיום יכולת רבה/בינונית להשפיע על קבלת החלטות מדיניות. ממצא זה עומד בסתירה למיעוט הנשים הנמצאות בפועל בעמדות קבלת החלטות מדיניות וייתכן שמשקף משאלת-לב יותר מאשר הערכה מציאותית. אחת הנשים מהתנחלות ליד רמאללה כתבה: "מיעוט הנשים בעמדות הנהגה משפיע על המהלך הפוליטי מדיני. ריבוי של נשים שיפתחו סגנון ניהולי ומנהיגותי של נשים ישפיע לטובה על הסכסוכים הבין-מדינתיים ויוריד את מפלס התוקפנות."

שילובן של נשים והכללתן כשותפות מלאות בניסיונות ליישב את הסכסוך הישראלי-פלסטיני צריך להיבחן הן בנוכחות נשית במוקדי קבלת החלטות במהלך משא ומתן, רשמי ושאינו רשמי, והן בקיומן של יוזמות פיוס חיצוניות המובלות על ידי נשים כתחליף למסגרות הקיימות.⁷²

נשים ישראליות נעדרות כמעט לחלוטין מכל המגעים הרשמיים ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני. כך בנוגע להסכמים השונים שנחתמו בשנות התשעים ("הסכמי אוסלו") עד לוועידת קמפ דייוויד, ולאחריה במסגרת הניסיונות להביא לסיום האינתיפאדה השנייה כמו בחתימה על תכנית "מפת הדרכים" של הממשל האמריקאי. גם בניסיונות חלופיים

ליצור משא ומתן בלתי רשמי, כמו "המפקד הלאומי" שיזמו עמי אילון וסרי נוסייבה, או במסגרת "יוזמת ז'נבה", נטלו חלק רק נשים מעטות.⁷³ המשא ומתן על הסכמי אוסלו ויישומם החלקי נמשך לאורך עשור (1991-2000), והוא היה הניסיון המתמשך ביותר עד כה להגיע להסכם על "מעמד הקבע" ולכינון שלום בין מדינת ישראל לבין ישות פלסטינית עתידית. אופיו של המו"מ על הסכמי אוסלו השתנה במרוצת השנים. באופן כללי הוא הפך בהדרגה ממו"מ חשאי ובלתי רשמי למו"מ רשמי, מחייב ובעל אופי ממלכתי-ציבורי. הגורמים (ישראלים, פלסטינים ובינלאומיים) שהיו מעורבים בגיבוש ההסכמים, על היבטיהם השונים, היו ברובם גברים אנשי צבא, ממשל ודיפלומטיה. בדיונים שעסקו ביישום ההסכמים שותפו גם אנשי מקצוע אשר נכללו בצוותי העבודה שעסקו בנושאים כמו בקרת נשק, פיתוח, שיתוף פעולה כלכלי, מים, סביבה ופליטים. **בכל מערך הדיונים הזה היה מספרן של הנשים המשתתפות מזערי.**

על מנת להתמודד עם מציאות זו נחקק התיקון לחוק שוויון זכויות האשה (ייצוג הולם בתהליכים מדיניים), התשס"ד-2004,⁷⁴ ביוזמתן של חברות הכנסת יולי תמיר ואתי לבני. בהצעה המקורית נקבע כי בכל משא ומתן מדיני יהיה לכל הפחות ייצוג של 25% נשים. יצוין כי בתחילת הדרך הוערכו סיכוייה של הצעת חוק זו לעבור קריאה טרומית כקטנים, וזאת גם על דעת חברות הכנסת יוזמותיה.⁷⁵

על אף האמור לעיל, לאחר שנה של עבודה מאומצת וממושכת של יוזמות החוק ושל אירגוני נשים, אירגוני שלום וזכויות אדם ובראשם אירגון "אשה לאשה", חוקקה הכנסת ב-20.7.05 חוק המחייב ייצוג לנשים במו"מ מדיני ובו נאמר, בין היתר, כי "בצוות שמיינו הממשלה, ראש הממשלה או מנכ"ל, יינתן ביטוי הולם, בנסיבות העניין, לייצוגן של נשים ממגוון קבוצות האוכלוסיה". יצוין כי הסעיף מגדיר את המונח "צוות" הגדרה רחבה: "ועדה או גוף אחר שהוקם לשם עיצוב מדיניות לאומית בנושאי פנים, חוץ או ביטחון, או לשם מניעה, ניהול או פתרון של סכסוך... , לרבות ניהול משא ומתן, ובכלל זה לקראת חתימה על הסכם ביניים או על חוזה שלום".

החוק שהתקבל בכנסת מהווה תחילת יישום של החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם בישראל, ומאתגר את ההגמוניה הגברית-ממסדית ששלטה בכלל הקשור בניהול ענייני שלום וביטחון. חשובה במיוחד היא הדרישה להכליל ייצוג לנשים ממגזרים שונים במו"מ, בכדי למנוע מצב שבו הנשים אשר ישתתפו בתהליכים יהיו רק בנות האליטה מבחינה לאומית, אתנית וכלכלית.⁷⁶ הכללת ייצוג לנשים ממגזרים שונים מהווה הישג חקיקתי

ותקדים חשוב, שכן עד כה לא היתה כל מוכנות להתייחסות לייצוג נשים ממגזרים שונים בחקיקה העוסקת בקידום שוויון לנשים.

ואולם, על מנת שהחוק לא יישאר בבחינת אות מתה אלא יביא לשינוי אמיתי, יצטרכו ארגוני הנשים והממשלה לפעול על מנת להבטיח את מימושו: בין אם על ידי יצירת מנגנוני אכיפה ויישום הולמים שיבטיחו איתור של נשים המתאימות להשתלב במו"מ, ובין על ידי הכשרה, ליזוי ותמיכה לנשים המעונינות לקחת חלק במאמצים הרשמיים לפתרון הסכסוך. היעדרות נשים ישראליות מיוזמות שלום היא מקרה פרטי של הייצוג הנמוך של נשים במוקדי הכוח וההכרעה בפוליטיקה הישראלית בכלל. כך לדוגמא ישנן כיום (בכנסת ה-16) 18 נשים חברות כנסת. אמנם זהו מספר שיא של חברות כנסת מאז הווסדה של המדינה, אולם עדיין הן מהוות בסך הכל 15% מכלל חברי הכנסת.⁷⁷ המספר הנמוך של נשים בכנסת משפיע גם על מספרן הנמוך במשך השנים בממשלה. נכון להיום מכהנות בממשלה בישראל **שלוש נשים בתפקידי שרה**, אף לא אחת מהן בתפקיד הנוגע לחוץ וביטחון.⁷⁸

גם כאשר חברות כנסת בישראל מצליחות להגיע למצב בו הן מביעות דעה על נושאים ביטחוניים, הרי שהן זוכות פעמים רבות לזלזול או לגיחוך מצד חברי הכנסת הגברים, המבוססים במידה רבה על סקסזים וחשיבה סטריאוטיפית, כמו למשל הצגתן כ"רגשניות" או "היסטריות". פעמים רבות עושות חברות הכנסת שימוש באימהותן או נאלצות לסגל לעצמן שיח ודימוי קשוח וגברי על מנת לזכות בהקשבה. כך ח"כ רוחמה אברהם: "אני רוצה לנצל את הבמה הזו וכאמא יהודייה במדינת ישראל לפנות לאימהות הפלסטיניות: אל תשלחו את ילדיכם להיות משחק בידיו של ערפאת, אל תשלחו את ילדיכם להיפגע בתקריות מיותרות. אל תתנו לילדיכם להיות הפצצות המהלכות. ברגע שתעשו כן, ברגע שתצליחו למנוע, אני מאמינה שאנחנו, כאימהות, אולי נוכל לעשות עתיד טוב יותר, לקוות לעתיד טוב יותר. כולנו צריכות להתאגד ולמנוע את שפיכות הדמים הזאת" (דיון בכנסת, "הצעות לסדר היום על הדיון בבית הדין הבינלאומי בהאג בנושא גדר הביטחון", 25.2.04).⁷⁹

חלק מחברות הכנסת מביעות חוסר שביעות רצון ממיעוטן של נשים ומהשפעתן המצומצמת במוקדי קבלת החלטות, לרבות בענייני ביטחון, ומדווחות על קיומה של "תקרת זכוכית" בפוליטיקה, כלומר רף קידום סמוי עבור נשים. כך למשל ציפי לבני, שרת המשפטים כיום, ואשת "מוסד" לשעבר, בראיון שהתקיים במרץ 2003: "ככל שמוקד קבלת ההחלטות הולך ומצטמצם ככה מוצאים שם פחות נשים, אם בכלל. יש גם תפיסה שרואה בתהליכים מדיניים שקשורים לנושאים המדיניים, דבר ששמור לגברים שעברו את

המלחמות, לחמו, התקדמו בצבא...⁸⁰ יחד עם זאת גם ציפי לבני אינה מבינה מדוע בזמן קבלת החלטות עקרוניות על יציאה למלחמה ותוכנית מדינית עליה לייצג אינטרסים של נשים, תוך הבחנה מכלל אזרחי המדינה.⁸¹

מבדיקה עולה כי נשים אשר הגיעו לעמדות מפתח בפוליטיקה נוטות יותר לעסוק בנושאים חברתיים-כלכליים. גם הפרוטוקולים של דיוני הועדה לקידום מעמד האשה בכנסת כפי שנערכו בארבע השנים האחרונות חושפים את האופן שבו מפרשות חברות הכנסת את תפקידן. מרבית הדיונים עסקו בסוגיות כלכליות-חברתיות ומיעוטם בנושאים הנוגעים למצב הביטחוני. הנושאים שנידונו בהקשר זה הם: מצב החיילות והשוטרות, שילובן של נשים במקצועות לחימה, הטרדות מיניות בצבא ושירות מילואים לנשים.⁸² תמוה כי על אף המצב הביטחוני הקשה והסכסוך האלים, כמעט ולא נידונו נושאים הקשורים להשפעות המגדריות של הסכסוך או לשילוב נשים ביוזמות שלום ובדיון על נושאים ביטחוניים.⁸³

מקובל לטעון כי הסיבות העיקריות להיעדרות נשים ממוקדי הכוח בפוליטיקה הישראלית נובעות מהמאפיינים של התרבות ההגמונית בישראל, כלומר:

- מהתפיסה השלטת לפיה המדינה נתונה תחת איום ביטחוני מתמיד, ממנה נובעת האמונה כי הצרכים הצבאיים והביטחוניים נמצאים תמיד בסדר העדיפות הלאומי הגבוה ביותר.
- מתפקוד הצבא ושירותי הביטחון כמנגנונים המקדמים באופן מסורתי גברים בתוך המערכת הפוליטית, ובמיוחד במשרדי הביטחון, החוץ ובממשלה.
- מן המרכזיות של תפקידים מגדריים מסורתיים השמורים לנשים, ובמיוחד לאימהות, בחברה הישראלית.
- מן ההפרדה התרבותית הנתפסת בין שתי מישורי חיים: הפרטית-ביתית ("נשית") והציבורית ("גברית").⁸⁴

תחום אחר אשר דרכו ניתן להבין את הדימוי הציבורי הרוזח של נשים בפוליטיקה בישראל הוא אופן ייצוגן בתקשורת. ממחקרים עכשוויים העוסקים בנשים, פוליטיקה ותקשורת עולה כי בשידורי הטלוויזיה מועדפים דוברים גברים, וכי הרוב המוחלט של המרואיינים בתכניות אקטואליה הם גברים. מרבית הנשים המוזכרות באמצעי התקשורת הן קורבנות אלימות. לעומת זאת, נשים מיוצגות בתקשורת באופן בולט יחסית בנושאים

אחרים, כגון איכות חיים, עוני ומצוקה כלכלית, נושאי סביבה, סיפורי חיים אנושיים, בידור וכדומה. נושאים אלה מצויים בשולי המרחב הציבורי וחלקם נחשבים אף להרחבה של נושאים השייכים למרחב הפרטי. נשים פוליטיקאיות מאופיינות בצורה סטריאוטיפית ומופיעות כמעט תמיד בהקשרים של חברה ורווחה, תוך הדגשת חייהן האישיים והמשפחתיים.⁸⁵ בדיקת רשימת הנושאים בשידורים בערוצים המסחריים בישראל מראה כי קיימת הטיה בייצוג גברים בכל הנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני ולנושאים ביטחוניים. ליתר דיוק, קיימת הטיית ייצוג במיוחד לנקודת המבט של הגבר היהודי, החילוני והאשכנזי.⁸⁶

קבלת החלטות בנוגע להתנהלות הסכסוך קיימת גם בצבא הישראלי שבו נשים יכולות להתקדם ולהתפס כמשפיעות על נושאי חוץ וביטחון. הדבר נכון במיוחד לדרגי הביניים שבהם נראית מגמת עלייה במספר הנשים בעשור האחרון.⁸⁷ כיום ישנן מספר נשים הנמצאות גם בדרגים הבכירים, כמו דוברת צה"ל והצנזורת הראשית.⁸⁸ נשים בדרגות בכירות מרגישות כי הן תורמות לשינוי דפוסי חשיבה ולפתיחת אפיקי חשיבה חדשים, בקרב קובעי המדיניות בצבא. ואולם, מחקר שבדק את חוויותיהן של חיילות לוחמות בצבא הישראלי הראה כי קיים אצלן צורך להפנים דפוסי התנהגות, דיבור וחשיבה גבריים על מנת לשרוד בתפקידן.⁸⁹ בנוסף לכך, יש לציין כי היחידה הקטנה האחראית לצורכיהן של הנשים המשרתות בצבא הישראלי, לקידומן ולקידום השוויון תוך הטמעת גישה ורגישות מגדרית, יחידת היוה"ל"ן (יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים) נמצאת תחת מאבק הישרדות מתמיד, ונתפסת כשולית בתוך המערך הצבאי.⁹⁰

אם כן, ניתן לראות כי במדינת ישראל לא הוקמו כמעט מנגנונים מסודרים שיבטיחו ייצוגן של נשים בתפקידי מפתח הכוללים אחריות ליישוב הסכסוך או בהליכי קבלת החלטות בנוגע לאופן ניהולו. יתר על כן, לא התקיים כל דיון ציבורי או פרלמנטרי ממשי בנושא, והסוגיה טרם נבחנה למעשה.

2. תרומת נשים בישראל לקידום תרבות של שלום

בניגוד לאי-הייצוג היחסי של נשים במוקדי קבלת ההחלטות הממסדיים בנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני, הרי שבתנועות השלום החוץ-ממסדיות בישראל יש לנשים ייצוג רב.⁹¹ בעשורים האחרונים קמו בישראל גם ארגוני נשים מקומיים וארציים העוסקים בפעילות

למען שלום ודו-קיום בין נשים יהודיות ופלסטיניות בתוך ישראל ובפעילות נגד הפרות זכויות אדם של פלסטינים ופלסטיניות בשטחים הכבושים.⁹²

בין הארגונים הללו אפשר למנות את **"קואליציית הנשים לשלום"** אשר פועלת להעלאת מודעות בתקשורת ופעילות מחאה נגד הכיבוש, ועובדת בשיתוף פעולה עם נשים פלסטיניות בשטחים הכבושים; **"בת שלום"**, ארגון פמיניסטי המקיים פעילות מחאה וחינוך פוליטי סביב הכיבוש הישראלי ועובד בשיתוף עם "המרכז הירושלמי לנשים" ביוזמה משותפת הנקראת Jerusalem Link (מאז 1994); **תנועת נשים דמוקרטיות בישראל** (תנד"י) הפועלת בתוך ישראל עם נשים יהודיות ופלסטיניות אזרחיות ישראל, במטרה להרחיב המעגל הנאבק לשלום צודק; **"פרופיל חדש"**, תנועה פמיניסטית שוויונית עובדת לאיזרוח (דה-מיליטריזציה) של החברה בישראל, לרבות תמיכה במסרבים ומסרבות מטעמי מצפון להתגייס לשירות צבאי; **"נשים בשחור"** עומדות ברחבי הארץ בצמתים בכל יום שישי, לבושות שחור ומוחות בצורה לא אלימה נגד הכיבוש הישראלי המתמשך; **"האם החמישית"** מפיצות בציבור ובתקשורת שפה ופרקטיקות ליישוב סכסוכים וגישה כאלטרנטיבה לשיח המיליטנטי הקיים בישראל; WILPF (הליגה הבינלאומית של נשים לשלום וחופש), פועלות כנגד גורמים למלחמה, למען יישוב סכסוכים בדרכי שלום, ועוד; **"מחסום ווטש"**, ארגון נשים שנוסד בינואר 2001 כתגובה לפגיעות בזכויות אדם של הפלסטינים העוברים במחסומי צה"ל בגדה המערבית. מטרת פעילות הנשים היא התבוננות בהתנהגות החיילים והשוטרים במחסומים, רישום ודיווח על התנהגויות הפוגעות בזכויות האדם של הפלסטינים העוברים בהם והפצת המידע לקהל הרחב. "מחסום ווטש" פתוח להשתתפות של נשים בלבד והוא מהווה אלטרנטיבה נשית ייחודית לטיפול הכוחני, הגברי, בבעיות האלימות הפוליטית.⁹³

בשיחות שקיימנו עם נציגות הארגונים הללו ציינו כולן שמדינת ישראל אינה מעודדת או מטפחת תרומת נשים לפיתוח תרבות של שלום ולמציאת אלטרנטיבות לפתרון הסכסוך. המדינה אינה תומכת כספית, מוראלית או בכל צורה אחרת בארגוני נשים לשלום, בין היתר בשל הגדרת חלק מארגוני הנשים לשלום כארגונים פוליטיים.⁹⁴ בנוסף לכך, המדינה והתקשורת הישראלית משתיקות את עצם עובדת קיומן של יוזמות שלום של נשים, הנתפסות בישראל כנושא לא ראוי לדיון בתקשורת ("non-issue"). מאבקים למען השלום נתפסים כפעולה שעל גבול הסהרורי. הפגנות נשים אינן מסוקרות כלל ופעילות נשים אשר הובילו לשינוי משמעותי בדרך לשלום אינן זוכות לאזכור.

הדוגמה הבולטת ביותר להעדר אזכור תקשורתי וציבורי נוגעת לארגון "ארבע אמהות"

ופמיניסטיות אחרות, אשר בעקבות מאבקייהן הציבוריים הממושכים שינו תודעה ציבורית שהובילה ליציאת ישראל מדרום לבנון, בה שהתה ככוח כובש קרוב לעשרים שנה.⁹⁵ רבים גילו הבנה לכאב שהוליד את מחאת האמהות, אך בה בעת לא ראו בה ביקורת רציונלית ואף לא בסיס לשיח אזרחי.⁹⁶ ככלל, נשים בתקשורת מוצגות בצורה סטריאוטיפית, וסביר יותר שאשה תוצג בתקשורת כאם שכולה מאשר כלוחמת שלום. במקרים הנדירים בהם התקשורת מגלה בכל זאת עניין ביוזמות שלום של נשים, ישנה נטייה חזקה לדה-פוליטיזציה של הפעילות על ידי הצגתה כפעילות הומניטרית-התנדבותית חסרת ממד פוליטי.⁹⁷

לאחר פרוץ אינתיפאדת אל אקצא (2000) נפסקו כמעט כליל מפגשי דיאלוג של נשים ישראליות ופלסטיניות. גם שיתופי פעולה סביב נושאים מגדריים כמו טיפול באלומות מגדרית, בריאות נשים, חינוך, העצמה כלכלית והעצמה אישית, הפכו למצומצמים וכמעט בלתי אפשריים. ברוב המקרים פעלה המדינה כדי להקשות על שיתופי פעולה מסוג זה, בתואנות ביטחוניות. כך גם מסוכלים באופן שיטתי ניסיונות של ארגוני הנשים להעביר אוכל ובגדים לשטחים הכבושים ולעזור בהקמת יוזמות נשים פלסטיניות בשטחים, ומסוכלים ניסיונות "לחצות את הקוים" ולהיפגש עם נשים פלסטיניות בשטחים על מנת לשתף איתן פעולה בקידום שלום. לעיתים נשים ישראליות אף נחקרות על ידי גורמי ביטחון בשל פעילותן הפוליטית.

נשים ישראליות המשתתפות בהפגנות ובמחאה לא-אלימה נגד הכיבוש ונגד חומת ההפרדה נחשפות לאלומות כוחות הביטחון הישראליים, הכוללים גם חיילות ושוטרות.⁹⁸ נשים דיווחו על פגיעה פיזית ונפשית מאלומות זו גם כאשר כל המשתתפות לבשו לבן ונשאו בידיהן שקי אוכל להעברה לשטחים.⁹⁹ פעילות שלום חשופות לעיתים גם לאלומות מצד מתנחלים ומתנחלות. מדיווחיהן עולה כי המשטרה נוטה להתעלם מתלונותיהן.

נשים ישראליות אשר אינן קשורות לארגוני שלום ובחרות לפעול ביחידות כפעילות שלום עלולות למצוא עצמן במצב המורכב ביותר. כך הוא מקרה טלי פחימה,¹⁰⁰ אשר הגיעה לג'נין מטעמי מצפון, לטענתה, ויצרה שם קשר עם אחד המבוקשים על ידי ישראל, זכריה זבידי. בראיונות לכלי התקשורת הישראליים הצהירה פחימה שתהיה מוכנה לשמש לו "מגן אנושי" על מנת למחות נגד מדיניות החיסולים של ישראל. במאי 2004 היא החלה בפעילות הומניטרית בג'נין ובין היתר בהקמת ספריית מחשב לילדים בג'נין. מששמעה שהצבא מחפש אותה, יצאה למחסום, שם נעצרה ונחקרה במשך שישה ימים, ושחררה בהעדר ראיות לאישום פלילי. בספטמבר 2004 נעצרה שוב ולאחר חקירה בת חודש ימים אשר שוב לא העלתה ראיות לעבירות פליליות, הוטל עליה בצו שר הביטחון¹⁰¹ מעצר מנהלי של

ארבעה חודשים¹⁰², צעד חריג במיוחד השמור למי שמהווים סכנה מיידית לביטחון המדינה. במהלך חקירותיה במתקני החקירה של השב"כ היא הוחזקה בבידוד כשאר דולק בחדרה במשך 24 שעות, ונחקרה על ידי חוקרי שירותי הביטחון בדרכים המהוות הפרה של התחייבויותיה של ישראל במסגרת האמנה הבינלאומית נגד עינויים. בין היתר נחקרה טלי פחימה במשך שעות ארוכות מידי יום, ידיה אזוקות זמן רב באופן מכאיב; מנעו ממנה לצאת לשירותים; היא הושפלה קשות מילולית ואוימה על ידי קרבה גופנית של הגברים החוקרים, בדרך המהווה הטרדה מינית. במעבר מכלא לכלא – נבדקה בעירום. כמו כן בעת מעצרה המינהלי הוערמו קשיים על התקשורת הטלפונית בינה לבין עורכת דינה ומשפחתה. ב-26.9.05 יסתיימו תשעה חודשי מאסר מנהלי. לאחר מכן ניתן יהיה להאריך את המאסר רק בצו של שופט בית המשפט העליון אחת לשלושה חודשים.

גם סרבניות מצפון אשר אינן מוכנות לשרת בצבא הישראלי נתקלות בקשיים לקבלת פטור על רקע מצפוני, היות וסירובן נחשב "סלקטיבי". בעקבות התופעה המתרחבת בחברה הישראלית, הוחמרה גישת המדינה כלפי סרבנות מצפון של נשים, אשר זכתה בעבר ליחס מקל.¹⁰³ לאורה מילוא, סרבנית מצפון, היתה האשה הראשונה שנאסרה בשל סירובה לשרת בצבא כובש. היא עתרה לבג"צ,¹⁰⁴ אשר פסק כי בקשה לפטור מטעמים אידאולוגיים הינה סירוב "סלקטיבי", בשונה מבקשה לפטור "מטעמי מצפון", ודחה את עתירתה.¹⁰⁵

גם נשים מהקהילה הבינלאומית המגיעות במטרה לבצע פעילות הומניטרית בשטחים הכבושים, כולל פעילות פמיניסטיות ופעילות זכויות אדם, נתקלות בקשיים לעבור לשטחים הכבושים על ידי ישראל. על חלק מהקבוצות הללו נאסרה הכניסה לשטחים ללא הנמקה, כמו למשל לנשים שבאו להקים קליניקה טיפולית לנשים ביישוב הפלסטיני סלפית. בניסיונות לעזור לנשים אלו להיכנס מוגשות עתירות מנהליות, כאשר המדינה מגישה חומר חסוי, החשוף רק לעיון בית המשפט, המאשר על פי רוב את סירוב הכניסה.¹⁰⁶ אחת הנשים הללו, רייצ'ל קורי, פעילת זכויות אדם אמריקנית, בת 23, מארגון הסולידריות הבינלאומי נהרגה ע"י דחפור ישראלי במרץ 2003, בעת שהפגינה נגד הריסת בתים סמוך לגבול בין רצועת עזה למצרים.

סיכום והמלצות

- נשים מודרות מתהליכי קבלת החלטות הנוגעים לניהול ויישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני, כתוצאה מכך השקפותיהן אינן מיוצגות כראוי.
- חוק "ייצוג הולם לנשים" אמנם קובע מקום לנשים במרכזי קבלת החלטות בנושאי שלום וביטחון. אך בשל העובדה שלא נקבעו מנגנוני אכיפה ברורים לחוק הדרך עדיין ארוכה עד שנשים ממגוון אוכלוסיות בחברה הישראלית תיוצגנה באופן שוטף, ההולם את כישוריהן ואת משקלן בחברה.
- ישראל אינה תומכת בארגוני נשים לשלום ואף מעמידה מכשולים בפני פעילותן. מחאות ויוזמות שלום של נשים אינן מסוקרות דיין בתקשורת ולכן שיח זה אינו ידוע לציבור הרחב.
- השפעות האלימות הפוליטית על נשים בישראל הן ייחודיות ומועצמות על ידי תפקידיהן החברתיים כמטפלות, חשיפת היתר שלהן לאלימות על בסיס מגדרי ומיני וחולשתן הכלכלית. לאור העיוורון המגדרי המאפיין את השיח המקומי על ביטחון לאומי, השפעות אלו אינן מובאות בחשבון.
- מצבן הכלכלי של נשים הורע בשנים האחרונות בשל המיתון, האבטלה והפחתת תקציבי הרווחה. ואולם, נשים מקבוצות שוליים (פלסטיניות-ישראליות, עולות, ונשים מזרחיות) פגיעות במיוחד להשפעות הסכסוך.
- השירותים הציבוריים אינם מותאמים לצורכיהן הייחודיים של נשים בישראל וכתוצאה מכך הן אינן זוכות להגנה והתמיכה הנחוצות להן מעצם החיים תחת סכסוך אלים. כך לדוגמא, בעיר שדרות, הנמצאת בקו העימות, אין ממונה על מעמד האשה, ואין שירות פסיכולוגי מניח את הדעת היכול לתמוך בנשים.
- נשים מקבוצות מוחלשות שהנן פגיעות יותר לאלימות פוליטית, אינן זוכות לסיוע המותאם לצורכיהן.
- למדינת ישראל אין מדיניות ברורה בנוגע להגבלת כמות הנשק הנמצאת ביד האוכלוסיה האזרחית ולכן נשים חשופות לאלימות מצד בני משפחה הנושאים נשק.
- ככל הידוע, אין המדינה מספקת הכשרה בנוגע לנושאים מגדריים לחיילים ולגופים שיפוטיים. על אף הניסיונות ליצור כללי התנהגות מסודרים שיצמצמו הפרות זכויות אדם

ויקבעו שימת לב לכבודן של נשים, לא ברור מהי מידת האכיפה של כללי התנהגות אלו.

- השפעת מחסומי הצבא ופעולותיו בשטחים הכבושים על חייהן של נשים פלסטיניות הן רבות: החל בחוסר נגישות למים נקיים, לשירותי בריאות, לחינוך ולהגנה מפני אלימות במשפחה – וכלה בצורך לטפל בילדים, בחולים, בזקנים ובפצועים במצב בו המערכות האזרחיות והתשתיות הפיזיות קורסות.

לאור האמור לעיל, אלו המלצותינו המעשיות:

- יצירת תוכניות ומנגנונים להעצמה לנשים בישראל על מנת לאפשר להן להגיע למוקדי קבלת החלטות, שם יוכלו לייצג את קהילותיהן ואת צורכי הנשים בכלל, ולשלב גישה מגדרית בתהליכי קבלת החלטות מדיניות.
- הפיכת "חוק ייצוג הולם לנשים" לחוק מחייב, וזאת ביחס לכל מוקדי קבלות ההחלטות הנוגעות לביטחון מדינת ישראל, לרבות בכנסת, בממשלה, במועצה לביטחון לאומי, ועוד.
- אכיפת חוק הממונות על מעמד האשה ברשויות המקומיות, תש"ס-2000, ושימת דגש לצרכיהן המיוחדים של נשים תוך מתן שירותים קהילתיים בעלי הבנה מגדרית לנשים ולנערות החיות במצב של סכסוך אלים בישראל.
- קידום הדיון הציבורי בישראל בכל הנוגע לריבוי הנשק הקל הזמין בישראל ולהשלכות הקשות שמצב זה גורם לחייהן של נשים ונערות; קידום חקיקה אשר תגביל נשיאת נשק.
- על מדינת ישראל להכיר בעובדה שזכויות נשים ייחודיות מופרות בשטחיהם הכבושים. על כן יש ליצור מנגנונים שיסדירו את אחריות המדינה להגן ולסייע לנשים ונערות פלסטיניות על פי הדין ההומניטרי הבינלאומי.
- יש לספק תמיכה כספית לתנועות נשים לשלום בישראל, תוך הכרה בחשיבות פעילותן לקידום תרבות של שלום באזור.

נספח א' - פירוט מדגם המחקר

תיאור המאפיינים החברתיים-כלכליים העיקריים של המדגם

1.8% דרוזיות 0.2% ערביות	15% מוסלמיות 3.8% נוצריות	78.4% יהודיות	שיוך דתי-לאומי
דתיות וחרדיות 20.9%	30.5% מסורתיות	48.6% חילוניות	דרגת אדיקות דתית
ברה"מ לשעבר- 5.1% 1.7% אתיופיה	מזה"ת 7.2% אירופה-ארה"ב 6.2%	78% ישראל	מקום לידה
	טווח 18-91	גיל ממוצע 38.5	גיל
12.6% גרושות 3.1% אלמנות	מעולם לא נישאו 25.4%	נשואות/חיות עם בן-זוג 58.9%	מצב משפחתי
	ממוצע לאשה- 3	68.7% עם ילדים	ילדים
	טווח 0-26	ממוצע 14 שנים	השכלה
	מובטלות, בגיל פרישה או בלתי מועסקות 26%	74% מועסקות	תעסוקה
20.1% בינוני-גבוה 1.8% גבוה	49.3% בינוני	9.2% נמוך 17.2% בינוני-נמוך	מעמד (הגדרה עצמית)
24.4% לא מפרנסות	אחת משניים 41.9% משנית 10%	23.7% יחידות	מפרנסות
4.4% שדרות 5.9% התנחלויות	ערים ופרברים 43.9% ירושלים 9.8%	פריפריה (צפון ודרום) 36%	פיזור גיאוגרפי

נספח ב' - תיקון לחוק שיווי זכויות האשה

חוק שיווי זכויות האישה (תיקון מס' 4), התשס"ה-2005*

1. תיקון סעיף 6ג בחוק שיווי זכויות האישה, התשי"א-1951¹ (להלן – החוק העיקרי), בסעיף 6ג -
- (1) סעיף קטן (א1) – בטל;
- (2) בסעיף קטן (ג), בהגדרה "גוף ציבורי", בפסקה (5), אחרי "של הכנסת" יבוא "בחוק זה – הועדה לקידום מעמד האישה".
2. הוספת סעיף 1ג6 אחרי סעיף 6ג בחוק העיקרי, יבוא:
- 1ג6. "ייצוג הולם בועדה ציבורית ובצוות לעיצוב מדיניות לאומית
- א) בסעיף זה – "חוק הרשות לקידום מעמד האישה" – חוק הרשות לקידום מעמד האישה, התשנ"ח-1998²;
- "הרשות" – הרשות לקידום מעמד האישה כמשמעותה בחוק הרשות לקידום מעמד האישה;
- "ועדה ציבורית" – ועדה שבחבריה נציג ציבור;

* התקבל בכנסת ביום י"ג בתמוז התשס"ה (20 ביולי 2005); הצעת החוק ודברי הסבר פורסמו בהצעות חוק

הכנסת – 78, מיום ח' באייר התשס"ה (17 במאי 2005), עמ' 151.

¹ ס"ח התשי"א, עמ' 248; התשס"ה, עמ' 528.

² ס"ח התשנ"ח, עמ' 171.

"צוות" – ועדה או גוף אחר שהוקם לשם עיצוב מדיניות לאומית בכל נושא לרבות בנושאי חוץ או בטחון, או לשם מניעה, ניהול או פתרון של סכסוך מדיני או בינלאומי, לרבות ניהול משא ומתן, ובכלל זה לקראת חתימה על הסכם ביניים או על חוזה שלום.

(ב) בועדה ציבורית ובצוות שמינו הממשלה, ראש הממשלה, שר, סגן שר או מנהל כללי של משרד ממשלתי (בסעיף זה – גוף ממנה), יינתן ביטוי הולם, בנסיבות הענין, לייצוגן של נשים ממגוון קבוצות האוכלוסיה.

(ג) גוף ממנה ידווח לרשות על כל מינוי של ועדה ציבורית או צוות, מיד לאחר המינוי ובטרם החלו הועדה הציבורית או הצוות בפעולתם; על דיווח כאמור בסעיף קטן זה יחולו הוראות סעיפים קטנים (ב) עד (ד) של סעיף 7 לחוק הרשות לקידום מעמד האישה, בשינויים המחוייבים.

(ד) קיבלה הרשות דיווח לפי סעיף קטן (ג), וסברה כי בועדה הציבורית או בצוות שמונו לא ניתן ביטוי הולם לנשים, כאמור בסעיף קטן (ב), תפנה מיד לגוף הממנה, ותפרט את עמדתה בנושא; פנתה הרשות לגוף ממנה כאמור, תודיע על כך מיד לועדה לקידום מעמד האישה, כן תודיע הרשות לועדה לקידום מעמד האישה על תוצאות כל פניה כאמור.

ה) הרשות תמסור לוועדה לקידום
(מעמד האישה דין וחשבון שנתי
ובו יפורטו המינויים שנמסר לה
לגביהם דיווח לפי סעיף קטן (ג),
עמדתה של הרשות בנושא הייצוג
ההולם לגבי כל מינוי, ואופן
טיפול בנושא. "

אריאל שרון
ראש הממשלה

ציפי לבני
שרת המשפטים

משה קצב
נשיא המדינה

ראובן ריבלין
יושב ראש הכנסת

הערות

- ¹ כך למשל, החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם ("נשים, שלום וביטחון", אוקטובר 2000) המבוססת על: האמנה למניעת כל סוגי האפליה נגד נשים (1977), סעיף E של מצע הפעולה של בייג'ין (1995), החלטות ה- ECOSOC (1997), הצהרת המזכיר הכללי של האו"ם (23.1.98), מסמך הסיכום של בייג'ין +5 (יולי 2000), הצהרת וינדהוק (2000) ותכנית הפעולה של נאמיביה להכללת נקודת השקפה מגדרית בכל משמרות השלום של האו"ם.
- ² ראו למשל: ינאי, אורי, אמונה בר-דוד וקרן שייט (2004), "תחושת הביטחון האישי של תושבי שכונות בירושלים", *חברה ורווחה* כ"ד, 2, 201-218; פלד-אברהם, מ., בן-יצחק, י., גאגין, ר., זומר, א., ובוכבינדר, א. (2004), "תגובות וצרכים רגשיים של עובדים סוציאליים לנוכח אירוע רב נפגעים". *חברה ורווחה*, כ"ד, 200-181; זיידנר, משה ודפנה הדר (2003), "האינתיפאדה השנייה: השפעותיה על אזרחי מדינת ישראל", *נפש*, 15-16: 30-35.
- ³ למשל: סולומון, ז., בלייך, א., וגלקופף, מ. (2004), "האם הטרור עיוור למגדר? החשיפה והתגובות של נשים וגברים לאינתיפאדה" *חברה ורווחה*, כ"ד, 146-125.
- ⁴ לאור הנתונים הבלתי אחידים המתפרסמים על ידי גורמים ממשלתיים בישראל וברשות הפלסטינית, כל הנתונים המובאים בדו"ח ואשר נוגעים לפגיעה מפעילות חמושה מבוססים על הסטטיסטיקה של ארגון 'בצלם' ומתייחסים לתקופה שבין אוקטובר 2000 לספטמבר 2005.
- ⁵ סבירסקי, שלמה (2005), *מחיר היוהרה*, מפה, תל אביב.
- ⁶ סבירסקי, ש., קונור-אטיאס, א., סבירסקי ב. (2003), *שנתיים של מדיניות כלכלית הרסנית: עם הגשת הצעת התקציב לשנת 2004: נקודת מבט מגדרית*, מרכז אדווה.
- ⁷ נקר, יפה (2003), *נשים בישראל: 2000-2003*. הכנסת – שרותי מידע.
- ⁸ 9.9% מול 8.9% ו-11.3% מול 10.1% בשנת 2003. בעוד שרמת האבטלה של גברים ירדה ל-9.5% בשנת 2004, רמת האבטלה של הנשים לא השתנתה בשנה זו. מתוך: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לוח 1.2 – גברים בני 15 ומעלה, לפי תכונות כח העבודה האזרחי, לוח 1.3 – נשים בנות 15 ומעלה, לפי תכונות כוח העבודה האזרחי, ולוח 2.8 – מועסקים לפי מעמד בעבודה ומין.
- ⁹ בשאלה זו ניתן היה לסמן יותר מתשובה אחת.
- ¹⁰ מתוך: רותי סיני, "כשליש מהישראלים נחשפו לפיגועי טרור", *הארץ*, 3.12.2004.
- ¹¹ אנו מודות לנט"ל, ובמיוחד לאפרת על שהפיקו את המידע במיוחד עבור מחקר זה.
- ¹² מתוך ראיונות שערכו דליה זק"ש וטל ירוס, עם אמהות לילדים מאזור הצפון בשנת 2002.
- ¹³ Kittay Feder, Eva (1999), *Love's Labor*. NY and London: Routledge
- ¹⁴ ראו דיון שהתקיים באתר האינטרנט "באופן טבעי" בנושא "בעלי במילואים": <http://www.beofen-tv.co.il>
- ¹⁵ שם, 6.11.02.
- ¹⁶ שיעורי הגרושין בקרב נשות קורבנות הלם-קרב בישראל נמוכים יותר בהשוואה למקרים מקבילים מבין ותיקי מלחמת ויטנאם. ראו: נריה, י., סולומון, ז. וויצטום, א. (1999). "מניעת תגובות פוסט טראומטיות ארוכות טווח: בחינת יעילות של התערבות התשואל"

- (דה-בריפינג) הפסיכולוגי, "שיחות", יד, 19-13.
- ¹⁷ מתוך: גליה לימור, "נשים משלמות את מחיר המלחמה, אך הן לא מוזמנות לשיחות השלום", *הארץ*, אפריל 2004.
- ¹⁸ סלומון, ז. מ. גלקופף, א. בלייך (2004). המושג "יעילות עצמית" או "חוללות עצמית" (self efficacy) מתייחס לאופן שבו הפרט תופס את המידה בה הוא מסוגל להתמודד עם מצבים, ארועים ואתגרים בתחומים שונים. במחקר זה, גברים שנחשפו או נפגעו באופן אישי כמו גם שחוו פגיעה או מוות של חבר או קרוב, הגיעו לתוצאות גבוהות יותר מנשים.
- ¹⁹ בר-טל, ד., ד. יעקובסון (1996). *מרכיבי האימיג' הביטחוני של ישראלים: ניתוח פסיכולוגי*, מרכז תמי שטיינמן למחקרי שלום, אוניברסיטת תל-אביב: תל אביב.
- ²⁰ מלול-חורב, מירב, (2001). *אינתיפאדת אל-אקצא: השפעות על בריאותן הפיזית והנפשית של נשים המתגוררות ברצועת עזה*, חיבור לשם קבלת תואר מ.א., המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.
- ²¹ המספרים בנוגע לאלימות בתוך המשפחה משקפים רק את נתוני "קו החירום הארצי למניעת אלימות במשפחה". ארגוני נשים אחרים מפעילים קווים דומים ברחבי המדינה ומהם לא נאספו נתונים.
- ²² סך הישראלים שנהרגו במרץ 2002 היה 135, כולל חיילים ומתנחלים.
- ²³ Halperin-Kadari, Ruth (2004), *Women in Israel: A State of Their Own*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, pp. 192-3.
- ²⁴ בן דוד, ליאור (2004), *ריכוז נתונים בנושא אלימות נגד נשים*. הכנסת – מרכז מידע ומחקר, 22.11.04.
- ²⁵ כפי שמופיע בחוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א-1991: "בן משפחה: לרבות מי שהיה בן משפחה בעבר... ; בן זוג, הורה או בן זוג של הורה, הורה של בן זוג או בן זוגו של ההורה, סב או סבתא, צאצא או צאצא של בן הזוג, אח או אחות, גיס או גיסה, דוד או דודה, אחיין או אחיינית". הנתונים מעודכנים לאוגוסט 2005.
- ²⁶ נתונים שהתקבלו משבי ברזילי, מידע פרטי על "רצח נשים בישראל 1990-2004".
- ²⁷ בחוק למניעת אלימות במשפחה הוסדר הליך של מתן צו הגנה נגד מי שנהג באלימות כלפי בן משפחתו. בקשה למתן צו הגנה מוגשת לבית המשפט במסגרת הליך אזרחי. רשאי להגישה, בין השאר, בן המשפחה ואין היא מותנית או מונעת הגשת תלונה במשטרה וטיפול בה במסגרת הליך פלילי. יתרונו של צו ההגנה הוא היותו מאפשר מתן עזרה ראשונה והגנה מיידית לקורבן העבירה. זהו סעד מהיר, המעניק נגישות מרבית לבית המשפט, אולם האפקטיביות שלו תלויה במידת אכיפתו. בשנים 2001-2003 נתנו בתי המשפט לענייני משפחה ובתי משפט השלום 13,555 צווי הגנה. מתוך: *דו"ח מבקר המדינה לשנת 2004*, (מאי 2005), עמ' 418-405.
- ²⁸ (סעיף 2[א]1) לחוק למניעת אלימות במשפחה).
- ²⁹ שם.
- ³⁰ Mazali, Rela. 2005. "The Gun on The Kitchen Table: The Sexist Subtext of Private Policing in Israel." in *Gender Perspectives on Small Arms and Light Weapons Availability and Misuse*, edited by Vanessa Farr, and Albrecht Schnabel. United Nations University.
- ³¹ על-פי חוק חוקרים פרטיים ושירותי שמירה, התשל"ב-1972. מתוך: סחייק, דפנה

(2003), נייד רקע בנושא מאבטחים במוסדות ציבור ובעסקים פרטיים, הכנסת, מרכז מחקר ומידע, אפריל 2003.

³² על-פי חוק כלי-היריה, התש"ט-1949.

³³ מתוך: דין וחשבון הוועדה לבחינת מערך רישוי כלי ירייה לשומרים, יולי 2005. הדו"ח

המלא מופיע באתר משרד הפנים: www.moin.gov.il.

³⁴ הנתונים לקוחים מתוך ל.א.- לחימה באלימות נגד נשים, פרויקט תיעוד מקרי מוות כתוצאה מאלימות במשפחה בישראל 1992-2005. מופיע

ב: www.no2violence.co.il/Statistics.htm; ומידי שבי ברזילי, מידע פרטי על רצח נשים בישראל.

³⁵ סלומון, ז. (1989), "המלחמה שאחרי המלחמה: השפעת תסמונת פוסט טראומטית של חיילים על בני משפחותיהם", *חברה ורווחה*, י': 110-119; נריה, י., סלומון, ז. וויצטום, א. (1999), "מניעת תגובות פוסט טראומטיות ארוכות טווח: בחינת יעילות של התערבות התשואל (דה-בריפינג) הפסיכולוגי". *שיחות*, י"ד, 13-19.

³⁶ הממצאים העיקריים במחקר הנוגעים לנשים שחוו טראומה כפולה כוללים ניתוח של 30 שאלונים שבהם דווח על ידי המשיבות שהן עצמן או אנשים בקרבתן נפגעו גם כתוצאה מאלימות פוליטית וגם כתוצאה מאלימות על רקע מגדרי ופוליטי. בקבוצה זו יש ייצוג גדול לנשים הפלסטיניות (51.5%) ורק של 48.5% לנשים היהודיות, עם ייצוג יתר לעולות מחבר העמים. יש לבחון נתון זה לאור העובדה ש-78.1% מכלל המדגם כלל נשים יהודיות.

בנוסף, קבוצה זו מאופיינת בגיל צעיר יחסית (31), באחוז רווקות גבוה (42.4%), ובהשכלה ממוצעת של 13 שנים. מאפיין נוסף של קבוצה זו הוא השתייכות הברורה למעמד הנמוך והבינוני-נמוך (48.5%). 57.6% מהן מדווחות כי מצבן הכלכלי הורע, כמו גם מצבן הבריאותי (45.5%). מצבן הנפשי של נשים אלו הוא הגרוע ביותר: 64.5% מהן מדווחות על הרעה במצבן הנפשי, בעיקר מסיבות ביטחוניות (48%), כלכליות (32%) ומשפחתיות (32%). כחצי מהנשים הללו דיווחו כי לא פנו לקבלת סיוע (48.5%).

³⁷ צידון, דני (2004). *הרצאה בערב עיון לזכרו של אמנון בר נתן ז"ל*. אוניברסיטת תל אביב.

³⁸ סבירסקי, ש., קונור-אטיאס, א. סבירסקי ב., (2003), *שנתיים של מדיניות כלכלית הרסנית: עם הגשת הצעת התקציב לשנת 2004: נקודת מבט מגדרית*. מרכז אדווה, תל אביב.

³⁹ נשים גם מהוות 56% מכלל מקבלי קצבת זקנה מהמוסד לביטוח לאומי. במסגרת הקיצוצים שבוצעו בתקציב של שנת 2002 גם קצבה זו לא עודכנה לפי השכר הממוצע במשק וקוצצה, כמו רוב יתר הקצבאות, בשיעור של 4%. אחד הנימוקים העיקריים שהעלה משרד האוצר לקיצוץ בקצבאות הביטוח הלאומי היה הצורך לעודד יציאה לעבודה. עם זאת, התקציב המיועד להכשרה מקצועית במשרד העבודה והרווחה ירד מ-142.4 מיליון ₪ בשנת 2000 ל-91.8 מיליון ₪ בשנת 2005 (במחירי 2003). גם מענק הלידה, המשולם ליולדת, שהיה עד חודש יולי 2002 אחיד ובלתי תלוי במספר הלידות, ועמד על 20% מהשכר הממוצע במשק – קוצץ. החל מאוגוסט 2003 המענק לילד שני ואילך הועמד על 6% מהשכר הממוצע בלבד. בינואר 2004 הועלה המענק לילד השני בלבד ל-9% מהשכר הממוצע במשק.

⁴⁰ ינאי, אורי. אמונה בר-דוד וקרן שייט (2004), "תחושת הביטחון האישי של תושבי שכונות בירושלים", *חברה ורווחה*, כ"ד, 2, 201-218.

⁴¹ רק 2% מהנשים חוששות שיאבדו את בתיהן כתוצאה מפינוי התנחלויות לעומת 13%

- שדיווחו על חשש המבוסס על סיבות כלכליות.
⁴² מרבית החיילים שנהרגו בארבע השנים האחרונות באו משכבות כלכליות-חברתיות נמוכות: בני עדות המזרח, עולים חדשים וישראלים-פלסטינים (בעיקר דרוזים ובדואים). מתוך: יגיל לוי, "מלחמת הנדחים", הארץ, 4.2.05.
- ⁴³ מלול-חורב, מירב, (2001). *אינתיפאדת אל-אקצא: השפעות על בריאותן הפיזית והנפשית של נשים המתגוררות ברצועת עזה*, חיבור לשם קבלת תואר מ.א., המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.
- ⁴⁴ מבוסס על אינדקס הרווחה של האיחוד האוסטרלי, סקר 1: דו"ח 1, יוני 2001: <http://acqol.deakin.edu.au>.
- ⁴⁵ לשם השוואה, 56.1% מהמשיבות אמרו שביקשו תמיכה מחברים (מאלה, 59.4% מבין היהודיות ו-44.6% מבין הפלסטיניות), 38% פנו לבן-זוגן (39.5% מיהודיות ו-31.3% מהפלסטיניות) ו-36.8% פנו להוריהן לקבלת תמיכה (35.7% מהיהודיות ו-39.8% מהפלסטיניות). ממצאים אלה משקפים את העובדה שהנשים משתי קבוצות הלאום נשענות בחזקה על תמיכה מהחברים ומהמשפחה.
- ⁴⁶ סועאד אבו-דייה, מה"מרכז הירושלמי לסיוע משפטי לנשים" (Jerusalem Legal Aid Center for Women and Counseling), *הרצאה בכנס "אלימות נגד נשים בזמנים של סכסוך אלים"*, אוניברסיטת חיפה, נובמבר 2004.
- ⁴⁷ E. Kuttab & R. Bargouti (2002), *The Impact of Armed Conflict on Palestinian Women*, Unifem, UNDP.
- ⁴⁸ מתוך דו"ח עמותת "רופאים לזכויות אדם", *סרטן השד ברצועת עזה – מוות ידוע מראש*, ינואר 2005.
- ⁴⁹ עדות ל"בצלם": http://www.betselem.org/Hebrew/Testimonies/020227_Beit_Furik.asp
- ⁵⁰ עדות ל"בצלם": http://www.betselem.org/Hebrew/Testimonies/030828_Soldiers_Delay_Ambulance_11.2.05_and_Beat_the_Driver1.asp
- ⁵¹ עדות ל"בצלם": http://www.betselem.org/Hebrew/Testimonies/031017_Manar_Adawi_Human_Shil_11.2.06_ed.asp
- ⁵² E. Kuttab & R. Bargouti (2002), *The Impact of Armed Conflict on Palestinian Women*, Unifem, UNDP.
- ⁵³ תשובת יחידת דובר צה"ל, דסק ארגונים בינלאומיים, מיום 6.2.05.
- ⁵⁴ "Israel and the Occupied Territories: Conflict, occupation and patriarchy - Women carry the burden", *Amnesty Report*, March 2005.
- ⁵⁵ מתוך: "בתוך מעגל הטרור- נשים פלסטיניות מתאבדות", 7.11.2004, אתר דובר צה"ל: <http://www1.idf.il/dover/site/mainpage.asp?sl=HE&id=7&docid=35064.HE>
- ⁵⁶ המספר מבוסס על דבריהן של סועאד אבו-דייה בכנס בחיפה, 29.11.04 ועו"ד לאה צמל, בראיון טלפוני מדצמבר 2004.
- ⁵⁷ Kuttab & Bargouti (2002).
- ⁵⁸ למשל, המשפחות מאזור שכם אינן רשאיות לבקר את האסירות. בגדים נקיים אותן מנסה עמותת "נשים למען אסירות פוליטיות" להעביר באמצעות הצלב האדום הבינלאומי

פעמיים בשנה מוחזרים לעיתים על ידי הנהלת בתי הכלא, אשר מערימים קשיים בעניין זה. אסור להכניס יותר משמיכה אחת לאסירה. שירותי בתי הסוהר מנע הכנסת צעצועים לתינוק. מידע שהתקבל מעו"ד תגריד ג'השאן, "נשים למען אסירות פוליטיות".

⁵⁹ עדויות שנמסרו לוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

⁶⁰ עדות אשה בת 26 שנמסרה לוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

⁶¹ על ידי האגודה לזכויות האזרח, ובשיתוף עם רופאים למען זכויות האדם, נשים למען אסירות פוליטיות והוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, וגם על ידי עדאלה, המרכז המשפטי למען הציבור הערבי בישראל. בג"צ פסק בעד זכותן של האסירות הפלסטיניות למימוש זכותן לחינוך ולפגישות עם עורכי דין, בין היתר בהיותן זכויות חוקתיות בסיסיות.

⁶² חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), תשס"ג-2003. בדברי ההסבר להצעת החוק הוזכרה ה"מעורבות גוברת והולכת בעימות זה של פלסטינים שהם במקור תושבי האזור, אשר נושאים תעודות זהות ישראליות בעקבות הליכי איחוד משפחות". נגד החוק הוגשו עתירות לבג"ץ על ידי ארגון "עדאלה" (בג"צ 7052/03) ועל ידי האגודה לזכויות האזרח בישראל (בג"ץ 8099/03), הטוענות כי החוק נוגד את הוראות חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, מפלה בין אזרחי מדינת ישראל ושולל זכויות חוקתיות של אזרחים על בסיס מפורש וישיר של השייכות האתנית, מאחר והנפגעים העיקריים מהחוק יהיו הערבים אזרחי מדינת ישראל. ראו:

<http://www.acri.org.il/hebrew-acri/engine/story.asp?id=718>

<http://www.adalah.org/heb/famunif.php> (16.2.05)

⁶³ חזאן, מנאל (2004), "החלטה 1325 לאור ההיבטים הייחודיים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני", מתוך: *איפה הנשים כולן? פרדס, חיפה, עמ' 33*.

⁶⁴ "Revocation of residency of Arab-Bedouin Israeli women who married Palestinians from the Occupied Territories", *Physicians For Human Rights – Israel*.

⁶⁵ כך לדוגמה תשובת משרד המשפטים מה-30.12.04 לשאלה האם ישראל מספקת הגנה לנשים הפלסטיניות, היא כי נשים מקבלות הגנה "ככל שניתן במצב של סכסוך מזוין" מתוקף היותן "אנשים מוגנים" כמשמעותם באמנת ז'נבה הרביעית. תשובת המדינה לא מפרטת איזו עוד הגנה מקבלות הנשים, מעבר לציון העובדה שהנשים לא יכולות לקבל הגנה טובה יותר, בשל "פעילות טרוריסטית המתנהלת מאזורים מיושבים, על ידי טרוריסטים פלסטינים הפועלים ללא מדים ותוך שימוש ציני באוכלוסיה אזרחית".

⁶⁶ עליה שטראוס, WILPF ישראל, תשובה לשאלון לדו"ח, 10.1.05.

⁶⁷ סעיף 359א, שהוסף לחוק בשנת 1997.

⁶⁸ תשובת יחיד דוברת צה"ל, דסק ארגונים בינלאומיים.

⁶⁹ פקודת מטכ"ל 33.0130 מיום 20.4.82, המכילה את אמנות ז'נבה, לרבות אמנת ז'נבה הרביעית-1949 להגנה על אזרחים בזמן מלחמה.

⁷⁰ פרקי הלומדה: פעילות מבצעית, כוח הכרחי, כלי נשק, כבוד ואנושיות, נכסי תרבות ודת, ביזה, נכנעים שבויים עצורים ומעוכבים, פצועים וחולים, נציגים זרים ועובדי ארגונים בינלאומיים, יחס לאוכלוסיות מיוחדות, דיווח. הלומדה מדגישה כי קבלת ההחלטות של החייל בשטח נמצאת בשטח שבין היסוד הערכי, היסוד המבצעי והיסוד החוקי והמשפטי.

⁷¹ הסקר נערך על-ידי גיאוקרטוגרפיה בקרב מדגם מייצג של 503 גברים ונשים. לקוח

מאתר נעמת: www.naamat.org.il.

⁷² ה-Jerusalem Link פיתחו מודל למעורבות צד שלישי בדמות נציבות נשים בינלאומי. על

- כך ראו: נעמי חזן, "אסטרטגיות לשילוב נשים בהליכי יישוב סכסוכים", מתוך: *איפה הנשים כולן?*, עמ' 51.
- ⁷³ יוזמת ז'נבה מהווה את הפורום שבו שותפו הכי הרבה נשים ישראליות (מתוך 32 משתתפים): קולט אביטל, ישראלה אורון, צביה גרינפילד, צביה ולדן, דליה רבין, נחמה רונן ויולי תמיר.
- ⁷⁴ ס"ח התשי"א, עמ' 248.
- ⁷⁵ רותי סיני, "נשים יעסקו בביטחון? איזו הצעה הומוריסטית", *הארץ*, 4.8.04.
- ⁷⁶ עמר, נטע (2004), "החלטה 1325 - הצהרה או מציאות?", מתוך: *איפה הנשים כולן?*, עמ' 37-44.
- ⁷⁷ אגט קראוס, *נשים בישראל - ריכוז נתונים ומידע 2004*, שדולת הנשים בישראל, עמ' 144. במספר זה עומדת ישראל אך במעט למעלה מן הממוצע העולמי, אך הרחק ממדינות סקנדינביה, המובילות עם ממוצע של 39.7% נשים בפוליטיקה הארצית. לעניין נשים ברשויות המקומיות, שם, עמ' 149.
- ⁷⁸ ציפי לבני - שרת המשפטים, לימור לבנת - שרת החינוך, דליה איציק - שרת התקשורת.
- ⁷⁹ מתוך: ענבר אבירם, תמר אברמוביץ, "גברים בקנה וגברות בצריח: בחינת השיח הנשי והגברי בדיון הביטחוני בכנסת", האוניברסיטה העברית, סדנא בפוליטיקה ישראלית, מרצה: פרופ' נעמי חזן, 2004.
- ⁸⁰ ראיון עם ח"כ ציפי לבני, כיום שרת המשפטים. "מבט נשי" עם בילי מוסקונה-לרמן. הטלויזיה החינוכית, מרץ 2003.
- ⁸¹ "אני לא רואה איך בנקודה הזאת שבה עכשיו צריכה להתקבל החלטה על תוכנית מדינית, אני אמורה לעשות הבחנה ולומר שאני צריכה או אמור לייצג משהו, בהקשר הזה, שהוא מייצג נשים. אני לא מבינה את זה". השרה ציפי לבני, שם.
- ⁸² לדוגמא דיוני הועדה לקידום מעמד האשה בתאריכים: 27.10.03, 29.7.00, 8.6.04, 25.1.05, 24.11.04, 21.7.04.
- ⁸³ הדיון הראשון שנערך בעניין השתתפות נשים בפורומים בטחוניים ותהליכי יישוב סכסוכים התקיים ב-9.11.04, וזאת עקב ביקורה של פרופ' מרי פיצדף (Mari Fitzduf), מומחית עולמית לשילוב נשים בפתרון סכסוכים, אשר היתה מעורבת בפתרון הסכסוך באירלנד. דיון נוסף נערך בתאריך 23.11.04 במסגרת יום המאבק הבינלאומי באלימות נגד נשים, אשר בו הוצגו נתונים של ארגוני נשים על עליית האלימות בזמן סכסוך. לא היתה התייחסות של חברי הכנסת לנושא.
- ⁸⁴ Herzog, Hanna (1999), *Gendering Politics - Women in Israel*, Ann Arbor : University of Michigan Press.
- ⁸⁵ אברהם, אלי, ענת פירסט ואלפנט-לפלר נועה, (2004), *הנעדרים והנוכחים בזמן צפיית שיא: מגוון תרבותי בשידורי ערוצי הטלוויזיה המסחריים בישראל*, דו"ח מחקר מטעם הרשות השנייה, 2004. http://www.rashut2.org.il/info_report.asp (15.2.05).
- Herzog, Hanna. "More Than a Looking Glass: Women in Israeli Local Politics and the Media", *The Harvard International Journal of Press/Politics* 3(1): 1998, pp. 26-47.
- ⁸⁶ אברהם, פירסט ולפלר (2004).
- ⁸⁷ אגט קראוס, *נשים בישראל - ריכוז נתונים ומידע 2004*, שדולת הנשים בישראל, עמ' 210.

⁸⁸ גם ביחידות לוגיסטיות כמו יחידת דוברת צה"ל או מחלקת הדין הבינלאומי בצבא ניתן לזהות רוב נשי: נתונים מפגישה שיזמה יחידת דוברת צה"ל ונערכה עם נשים בתפקידים בכירים בצבא, לקראת דו"ח זה ביום 8.2.05 נכחו אל"מ פנינה שרביט-ברוך, ראש מחלקת בית הדין הבינלאומי; רס"ן הילה אדלר, מפקדת המגמה הבינלאומית בבית הספר למשפט צבאי; סרן מירב זוברבלאט, ראש מדור ביטחון במחלקת הדין הבינלאומי ורב סרן שרון פינגולד, ראש תחום בינלאומי ביחידת דוברת צה"ל (להלן: פגישה בצבא). כמו כן לעניין שיעור הקצינות בצבא; רותי סיני, "הושג שוויון בצה"ל, לפחות בקיצוצים", *הארץ*, 3.12.04

⁸⁹ שרון-לוי, אורנה. "חתרנות בתוך דיכוי: כינון זהויות מגדריות של חיילות בתפקידים "גבריים" בתוך: יעל עצמון (עורכת) *התשמע קולי? ייצוגים של נשים בתרבות הישראלית*, ירושלים: מכון ון-ליר, 2001, עמ' 277-302.

⁹⁰ היחידה הוקמה ומתוך תפיסה של הטמעת גישה מגדרית בכל הצבא. לאחרונה, בהוראת ראש אגף כוח אדם בצבא עמד התפקיד להתבטל. רותי סיני, "הושג שוויון בצה"ל, לפחות בקיצוצים", *הארץ*, 3.12.04. בעקבות פניות מצד ארגוני נשים חזר בו ראש אכ"א מהחלטתו.

⁹¹ Chazan, Naomi, 2005. "Peace Action and Conflict Resolution: an Israeli-Palestinian Exploration", in: Asher Kaufman and Elie Podeh (eds.), *Perspectives on Israeli-Arab Relations*, Sussex: Sussex University Press, pp. 283-318; Klein, Uta, 1998. "War and Gender: What do We Learn from Israel?", in: L. A. Lorentzen and J. Turpin (eds.), *The Women and War Reader*, New York, New York University Press, pp. 148-156.

⁹² Sharoni, Simona, 1995. *Gender and the Israeli-Palestinian Conflict: The Politics of Women's Resistance*, New York, Syracuse University Press; Svirsky, Gila, 2003. "The Women's Peace Movement in Israel", in: Misra Kalpana and Melanie S. Rich, (eds.), *Jewish Feminism in Israel: Some Contemporary Perspectives*, Hannover: NH, University Press of New England, pp. 113-131; Golan, Galia and Kamal Zahira, 1999. "Bridging the Abyss: A Palestinian-Israeli Women's Dialogue", in: Harold Saunders (ed.) *A Public Peace Process: Sustained Dialogue to Transform Radical and Ethnic Conflicts*, New York, St. Martin's Press, pp. 197-215.

⁹³ יש לציין כי גם ארגוני נשים אשר אינם מגדירים את עצמם כארגוני שלום מפעילים פרויקטים שמטרתם קידום דו-קיום ודיאלוג בין נשים יהודיות ופלסטיניות בישראל כמו גם מודעות להקשרים הפמיניסטיים של הסכסוך המקומי. כך למשל, "אחותי" – ארגון פמיניסטי מזרחי, "קול האשה" מירושלים, המרכז הערבי-יהודי בגבעת חביבה, "אשה לאשה", "קהילת נשים לומדת" ועוד.

⁹⁴ תמר גודינסקי, תשובת תנ"י, דצמבר 2004.

⁹⁵ ענת סרגוסטי, כתבת בכירה בערוץ 2, ראיון טלפוני, ינואר 2005.

⁹⁶ הרצוג, חנה "המשפחה הלוחמת: השפעת הקונפליקט הערבי-ישראלי על מעמד הנשים בישראל", בתוך, מאג'ד אל חאג' ואורי בן אליעזר (עורכים), *בשם הביטחון: סוציולוגיה של שלום ומלחמה בישראל בעידן משתנה*, חיפה, 2003, עמ' 401-420.

⁹⁷ יאנה קנופובה, תשובת קואליציית נשים לשלום, דצמבר 2004.

⁹⁸ כך לדוגמה בניסיון לפזר הפגנה של הארגון "בת שלום" ונשים מהכפר בידו ליד מבושרת ציון בירושלים, נגד חומת ההפרדה, הכו שוטרות משמר הגבול, רכובות על סוסים,

באלותיהן ללא רחם בקהל המפגינות, וריסקו למנהלת בת-שלום, מולי מלקאר, את עצם הכתף. משיחה עם מולי מלקאר, דצמבר 2004. עוד לעניין זה: מירי קרסין, "שיויון (ביולוגי) בשירות הכיבוש", נגה - כתב עת פמיניסטי, גיליון 42, קיץ 2004, עמ' 10.

⁹⁹ אורית לבנין-דגני, "האם החמישית", תיאור אלימות כוחות הביטחון נגד משתתפים בהפגנה בא-ראם במרץ 2003.

¹⁰⁰ נכון ליום כתיבת שורות אלו עומד עניינה של טלי פחימה להידון בבית המשפט. היא נאשמת בעבירות מן החמורות ביותר בספר החוקים הישראלי ובהן "סיוע לאויב במלחמה" שהעונש המירבי עליו הוא מוות. המפורט ברשימה זו אינו מתיימר להתערב או להשפיע על תהליכים משפטיים ומבוסס על שיחות עם עורכת דינה, סמדר בן נתן, דיווחים של הועד הציבורי נגד עינויים בישראל, וקטעי עיתונות.

¹⁰¹ סעיף 4 לחוק סמכויות לשעת חרום (מעצרים), תשל"ט-1979.

¹⁰² ב"ש 92975/04 (ת"א) מדינת ישראל נגד טלי פחימה: "ביום 9.8.04 נעצרה המשיבה לחקירה... בחקירתה של המשיבה לא הצטברו די ראיות המאפשרות העמדתה לדין פלילי. עם זאת, בהתבסס על חומר מודיעיני וחוות דעת של שרות הביטחון הכללי סבר השר כי ביטחון המדינה וביטחון הציבור מחייבים את מעצרה המנהלי של המשיבה, והורה על מעצרה לפרק זמן של ארבעה חודשים."

¹⁰³ סעיף 39(ג) לחוק שירות הביטחון (נוסח משולב), התשמ"ו-1986.

¹⁰⁴ בג"ץ 2383/04, לאורה מילוא נ' שר הביטחון ואח'.

¹⁰⁵ "טעמי הסרבנות של העותרת נעוצים, על פי טיבם, באידיאולוגיה חברתית-פוליטית, המתנה את שירותה הצבאי בהתקיימות תנאים מסוימים של נסיגה מהשטחים המוחזקים ושינוי מדיניות הממשלה בהקשר זה. טעמי התנגדות אלה נושאים מאפיינים מובהקים של מרי אזרחי במסר הציבורי הכלול בהם ביחס לשינוי המדיניות ויישום השינוי באופי פעילותו של הצבא. ואכן, ועדת הפטור וועדת הערר על פי החוק לא שוכנעו כי טעמים שבמצפון אישי הם אלה המניעים את העותרת לסרב לשרת בצה"ל." ר' בג"ץ 2383/04 הנ"ל.

¹⁰⁶ מידע שהתקבל מעו"ד גבי לסקי. ראיון טלפוני, דצמבר 2004.